

Boorn & Boerschop

Een uitgave van de heemkundevereniging
Bussemakerhuis Borne

In dit blad worden artikelen
opgenomen met betrekking tot
historie, recht en volkskunde,
in het bijzonder die van
Borne, Zenderen en Hertme

Colofon

De Heemkundevereniging Bussemakerhuis heeft als doel het opwekken van belangstelling voor historie, recht en volkskunde, in het bijzonder van de gemeente Borne en omgeving.

Bestuur van de vereniging

J.F.M. Hassels Mönning (voorzitter),
A. Mulders-Gordijn (secretaris),
H.J.M. Westerik (penningmeester),
H.J. Oude Aarninkhof, G.J.M. ter Beke,
G.H. Smoors, R. Blödtner-Leushuis,
H.A.M. Woolderink (leden).

Secretariaat

Meijlingsgaarde 1, 7622 HC Borne
tel.: 074 266 36 67
e-mail: jmulders-borne@hetnet.nl

Lidmaatschap

Persoonlijk lidmaatschap € 16,- per jaar;
gezinslidmaatschap € 21,- per jaar.

Ereleden

Mevr. T. van Capelleveen
J.J. Grootenboer

Bank

Rabobank Borne, rek.nr. 14.56.37.409

Giro

115.75.24 t.n.v. de penningmeester van
Heemkundevereniging Bussemakerhuis

Redactie Boorn en Boerschop

R. Blödtner-Leushuis, J.F. Deckwitz,
H. Hassink, A. Tanke

Redactieadres

Blauwgras 68, 7623 GL Borne,
tel.: 074 266 59 92
e-mail: deckwitz@home.nl

Ondersteuning

J.J. Grootenboer, J.B.F. Leuwerink

Omslag ontwerp

Paulien Hassink

Inzenden kopij

Aan het redactieadres. Het auteursrecht van de artikelen blijft berusten bij de afzonderlijke auteurs. De redactie behoudt zich het recht voor artikelen in te korten, te splitsen of te redigeren.

Verspreiding

Via boekhandel Bruna, VVV, het Bussemakerhuis, en de penningmeester van de heemkundevereniging, allen te Borne.

Losse nummers

€ 3,- (porto € 2,-)

Abonnement

Inbegrepen bij het lidmaatschap van de heemkundevereniging.

Overname van de inhoud van dit blad, of delen daaruit, is uitsluitend toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

Inhoud

Colofon / inhoudsopgave	<i>Redactie</i>	1
Van de redactie	<i>Redactie</i>	2
Oetkieken	<i>Johan Kwast</i>	3
Een autotocht voor bejaarde dorpsgenoten	<i>Anja Tanke</i>	4
Haar laatste onderduikadres	<i>F.J. van Capelleveen</i>	6
Onze oude schoolmeester	<i>Gé Nijkamp</i>	8
Zo was 't, zo is 't, Marktstraat 12	<i>Anja Tanke</i>	10
Een textielstaking te Borne in 1903	<i>Jan Deckwitz</i>	11
Tukker, voor de Twent een geuzennaam	<i>Redactie</i>	17
Fotowedstrijd, hoe goed kent u Borne en omgeving?	<i>Jan Deckwitz</i>	18
Jaap de Wit, een leven in het teken van sport	<i>Anja Tanke</i>	19
Aan de vergetelheid ontrukkt	<i>Th.L.M.M. van der Sman</i>	25
Een Bentheimer zandstenen put in eigendom van de vereniging	<i>A. Mulders-Gordijn</i>	27
Boekennieuws	<i>Jan Deckwitz</i>	28
Van de bestuurstafel	<i>A. Mulders-Gordijn</i>	30
Nog leverbare uitgaven	<i>R. Blödtner-Leushuis</i>	32

Van de redactie

De voorpagina van ons verenigingsblad is in een nieuw jasje gestoken. In 2008 stond het Bussemakerhuis prominent afgebeeld, dit jaar heeft de redactie gekozen voor het thema *kinderen*. Wij zijn benieuwd wat u ervan vindt.

Eerst even wat rechtzetten: in *Boorn en Boerschop* 2008-3 is helaas de naam van de auteur van het artikel *Een brug over de A-beek* verkeerd weergegeven. De correcte naam is Gerard A.B. Nijhuis.

De foto's op de voorpagina

Net zoals vorig jaar is de voorpagina ontworpen door Paulien Hassink. De foto's zijn afkomstig uit de collectie van het gemeentearchief Borne.

Grote foto:

- Gidsen van de Martinagroep. De namen van de meisjes zijn helaas niet bekend. De foto is in de jaren '50 gemaakt door veearts Van der Veen.

Kleine foto's:

- Twee onbekende jongens in matrozenpakjes. Detail uit een groepsfoto genomen bij de Bleekschool.
- Albert Wessels op zijn driewieler.
- Man met kind bij de Prinses Irenebank.
- Mevrouw Willemsen-Tangelder lopend achter de kinderwagen.
- Hans (rechts) en Albert (links) Wessels op de motor.
- Twee onbekende meisjes tijdens een musical in de zeventiger jaren. De foto is afkomstig uit het fotoalbum van schoolmeester Snoeijink van de Jozefschool.

Zoals u leest zijn helaas niet alle namen van de geportretteerden bekend. Herkent u personen? Meldt u zich bij de redactie!

In dit nummer

Pastoor Th.L.M.M. van der Sman vraagt zich in *Aan de vergetelheid ontruikt af* waar het klokje op het dak van pastorie toch voor diende en wat hij allemaal zou horen als de stenen van de pastorie zouden kunnen spreken. Het hele verhaal kunt u lezen vanaf pagina 25. Nieuwsgierig geworden naar de

pastorie? De pastoor leidt u graag rond en biedt u een bezoek aan de wijnkelder!!

Deze keer twee reisverhalen. In *Een autotocht voor bejaarde dorpsgenoten* laten de Bornse bejaarden zich rondrijden door Twente.

Johan Kwast en zijn vrouw trekken er zelf met de auto op uit. Als je dan zo ver van huis bent, kan je zomaar iets vreemds gebeuren. In *Oetkieken* vertelt hij wat hem overkwam. U kunt beide verhalen lezen vanaf pagina 3.

In *Onze oude schoolmeester* vertelt Gé Nijkamp over zijn goede herinneringen aan meester Dijkhuis en de kwajongensstreek die hij en zijn klasgenoten op school uithaalden.

Voor velen is de naam Jaap de Wit nog steeds een begrip. Anja Tanke dook in het sportieve leven van deze inwoner van Zenderen.

De redactie vond in het archief van onze oud-redacteur F.J. van Capelleveen het aangrijpende verhaal over de joodse onderduikster Fré Cohen.

In *Een textielstaking te Borne in 1903* vertelt Jan Deckwitz over sterke vrouwen die hun werkgever Spanjaard trotseerden. Het conflict breidde zich uit als een inktvlek. Hoe het afliep kunt u lezen vanaf pagina 11.

Het bestuur heeft onlangs een oude Bentheimer put aangekocht. Onze secretaris, Annemie Mulders-Gordijn laat de put zijn eigen verhaal vertellen.

Zoals altijd treft u de vaste rubrieken aan, zoals de *Fotowedstrijd*, *Zo was 't, zo is 't*, het verenigingsnieuws in *Van de bestuurstafel* en *Boekennieuws*.

Oetkieken

Johan Kwast

Vergangen joar he-w oons nen niejen auto koch; roem van instap, stewig hogen zit en lopen za-k oe vertellen! Nich vuur niks is e oetropen tot 'n auto van 't joar; juist joa, den met dat beertje in 'n naam. A-w 'n tank vol loat doon dan kö-w d'r nen helen ean met roondveuren en dat doo-w dan ok. Wat wieder van 'hoes of, noar 'n mooien Achterhook, 't röstige Sallaand duur, 't oale Drente in, of 'n kop van Oawerriessel, dat hef ok wel wat. Binnenduur, achterlangs vanzölf, dan kö-j heanigan doon en zee-j ok nog wat um oe hen.

Aandere joaren heb wiej d'r heel wat offietst en völ van de omgeving bekeken. Mear as de joaren klimt, fietsen en waandelen nich meer zo geet, bi-j op aander vervoer anwezen, zodöanig. 't Was op oonzen wekkelijksen oetgoansdag en mooi zunnig weer; wiej wollen 't dit moal mear ees binnenduur op Deawenter an holen. Doar de lesselbrug oawer, en dan rechtsof oawer 'n diek noar boawen. Met nen boog dan 't Sallaandse laand duur en zo wierum op oons zo leeflijke Boorn an.

't Is d'r oetkieken. 'n Diek is niks te breed en slingert zich nogal wat en de grieze golf is d'r ok drok an 't roondtrappen. As 't oonderdoems zo tegen 't mirraguur löp, mö-j ok nog wal ees an etten deanken. Noe ha-w heurd dat d'r in Wiehe, an de weenkelstroat, 'n etcafé mos wean woar as 't good zitten was. Bij Wiehe, wiej van 'n diek of en met 't pont oawer; 'n auto nōast de keark an de kaant zat en met de billewagen op zeuk noar 't ethoes. Ne weaeldstad is Wiehe nich, dus wiej harren 't nog wal 'n moal veunden .

Heanig scheuwen wiej d'r achter de deur hen. Niks te lech doar binnen. An de muren oold broen berookt behang, völ ingelieste kraantenknipsels, "antieke" brödjes, platen en petretten. Ok an aander biemekaa gaddergerie, gin gebrek. Och, ieleu kent dat wal. Ne ruimte in vuuroorlogsen stiel, met dinge dee 'n enen zich anslept en 'n aander gern kwiet is. Doar konnen wiej oons wal nen tied laank vermakn met roondkieken, luusteren en 'n luk etten. Wiej zatten oons an de roetkaant, strategisch opstellen neum wiej dat, dan ko-w binnen en boeten alns good oawerzeen.

'n Vreandelijk deerntje vreug oons of wiej wat dreerken wollen. Joa, dat wollen wiej en wat etten ok. In 'n eargezeen kwam et wierum met koffie en de etkaart. Wiej zochten oons wat lekkers oet en besteld. Seniorenmoat, good, mear nich zo oonwies völ. Noe ha-w alle tied um ees ongezeen de leu in

de weenkelstroat te bekieken. En dan zee-j wat, benaamd in de vekaansietied, doar kaan-k oe bod van doon. Wiej warren nog lang nich met kieken kloar of 't etten kwam d'r al an. 't Zag d'r lekker oet en wiej gungen d'r mear ees good vuur zitten. Wat woar is, is woar, 't smaken zo as 't d'r oetzag. Temet 'n kok mear ees priezen dat e zich good broekt har.

Op eenmoal, 'n geknap in 'n moond; doar zat wat hard in 't etten. 't Zol toch nich woar wean, taane oet 't keunsgebit? Nich duursloeken, oetspiejen! Zo good en kwoad as 't gung leut ik 't etten oet 'n moond op 'n teelder rollen. 't Boawengebit d'r oet, kieken en veulen.

Gelukkig, nee alle taane zatten d'r nog good in. 't Mos wat aans wean woar ik mij op verbetten har en nich zo'n klean betje ok. 'k Pluzen 't oetgekauwde oetmekaa en al rap har ik 'n doader te pakken. Nich te geleuven, ne grote schroew; zo een den wal in pannendeksels vuurkeump. 't Lekker etten was op slag oawer. 'k Halen 't wich d'r bij en vreug of zee wus of dee schroew d'r ok bij in heuren. Veraltreerd nam zee 'n doader op en benen d'r met op de kökken an.

De baas zölf bleek 'n kok te wean en kwam voort bij oons. Nee, dee schoew heuren vanzölf nich in 't etten. "Nemt mij nich kwoalijk", zeg e, "mear den was ik 'n helen morgen al kwiet". "t Is ne schroew woar 'n knop van 'n pannendeksel met vast hef zötten; ik kon em neargens wier veenden." Eagenlijk was hee nog wal blij dat de schroew d'r wier was. Noe, ik nich, kaan-k oe melden. Bij 't ofrekken wörden alleen 't köpke koffie duurstreept. Doa was 't met ofdoan, 't heul nich oawer. Seniorenmoat loa-w mear rekken. A-j dit woar gebeurde vuurval nich geleuwt, dan mö-j d'r doar mear ees noavroag noar doon. le könt d'r gewoon plat proaten, dat steet d'r op de duur wal angewen. Wil ie d'r ok nog wat etten, vroag dan eers effen of alle pannendekselknöpfe wal vast zit. le weet joa mear nooit.

Een autotocht voor bejaarde dorpsgenoten

Anja Tanke

In de Borne'sche Courant van 27 juli 1929 staat een spraakmakend bericht. Een organisatiecomité bestaande uit J.A. Hilbrink, A.L. Rientjes, mev. J. Spanjaard-Polak, L. Spanjaard en W. Stomps willen voor bejaarde dorpsgenoten een autotocht organiseren. En dat was wat in die tijd, want wie had een auto? Toen was dat voorbehouden aan een kleine groep welgestelden.

Aanmelden

Deelnemers kunnen zich melden bij één van de leden van het organisatiecomité. Het loopt storm met de aanmeldingen. Op 10 augustus staat in de Borne'sche Courant dat het comité zich genoodzaakt ziet om criteria vast te leggen wie er wel en wie niet mee kan. Zo zal rekening worden gehouden met de gezondheidstoestand, de leeftijd en de volgorde van aanmelding. Jongere deelnemers moeten wijken voor oudere en gezonde deelnemers voor de zieken. In twijfelgevallen, bijvoorbeeld als de deelnemer lijdt aan een besmettelijke ziekte of diens hygiëne een gevaar voor de anderen op kan leveren, zal in overleg met de wijkverpleegsters beslist worden of de betreffende persoon wel mee kan. Alle Borne'se autobezitters doen mee en omdat er meer aanmeldingen dan zitplaatsen in de beschikbare auto's zijn, wordt er een beroep gedaan op Hengelose autobezitters.

De route

Het organisatiecomité heeft tezamen met de deelnemers de route bepaald. Een aantal van hen wilde graag de grote Twentse plaatsen nog eens zien. Nu kunnen we ons dat niet meer voorstellen, met de auto of met het openbaar

De auto's staan opgesteld voor vertrek op de Bleek

Ondergeteekenden deelen mede, dat zij het plan hebben opgevat bij voldoende medewerking der Borne'sche autobezitters op

Zaterdagmiddag 17 Augustus
aan zooveel mogelijk bejaarde dorpsgenooten een

Autotocht

aan te bieden. Zij noodigen diegenen die hieraan wenschen deel te nemen uit zich vóór 10 Augustus a.s. bij één hunner op te geven. In verband met het beschikbare aantal plaatsen is SPOEDIGE aangifte zeer gewenscht.

Ook AUTOBEZITTERS die met dit plan sympathiseeren en hun wagen beschikbaar willen stellen worden vriendelijk verzocht dit aan één der ondergeteekenden te willen mededeelen.

J. A. HILBRINK, Bornebroeksche weg.
A. L. RIENTJES, Weerselosche weg.
Mevr. J. SPANJAARD—POLAK, Stationsstraat.
LEO SPANJAARD, Hengelosche straat.
W. STOMPS, Hengelosche straat.

Mededeling uit de Borne'sche Courant van 27 juli 1929

vervoer reis je overal gemakkelijk heen. De deelnemers aan deze tocht zijn over het algemeen arm. De AOW bestond nog niet en velen werden onderhouden door hun kinderen. De mensen hadden geen geld en kwamen niet meer buiten het dorp. Daarom zal de tocht gaan naar Hengelo, Enschede, Oldenzaal en de Lutte. Daar zal worden gestopt voor een versnapering. Via Weerselo komt men weer in Borne terug.

Het vertrek

Op 17 augustus is het dan zover, het dorp loopt uit. Vijfentwintig auto's en zelfs een autobus vormen een lange stoet die staat opgesteld aan de Bleek. Er gaan 86 personen mee. De Borne'sche Courant krant van 24 augustus schrijft er het volgende over. *Zelden zal het Borne'sche publiek zooveel auto's van Borne'sche ingezetenen bij elkaar hebben gezien als zaterdagmiddag op de Bleek. Behaaglijk zaten drie of vier oudjes in de kussens der luxe auto's te wachten op de dingen die komen zouden. Daar kwam een kist vol gebak van de coöp. Borne, de heer H. Doeschot voorzag de vrouwelijke deelnemers van een flacon eau de cologne, van welke de*

reuk ons uit iederen auto tegenwoei, vermengd met de geurige aroom van sigaren, verpakt in nette zakjes door de firma Frost met kwistige hand rondgedeeld. Zoo zag men dan bij het begin al blijde gezichten. Het wordt nog even spannend als er brand uitbreekt in één van de auto's. Maar gelukkig wordt de brand snel geblust en de auto gerepareerd.

De tocht door Twente

Rond half drie vertrok de stoet onder luid geroep van hoera's en toegezwaaid door de achterblijvers. Het verslag van de tocht staat in de Bornsche Courant van 24 augustus. *Hengelo was vlug bereikt, de uitstekende betonweg naar Enschede deed genieten in de auto's. Een prachtrit door de nieuwe wijken met ruime straten en fraaie plantsoenen volgde nu. Zoowel de villa's als de keurig uitzierende arbeiderswoningen op Pathmos trokken de aandacht. Met een matig vaartje, er werd zelden harder gereden dan 30 km per uur, zoodat alles goed bekeken kon worden, ging het nu de straatweg op naar Oldenzaal. Dankzij de bekwame voorrijder en de uitstekende verkeersregeling werd het verband van onze autocolonne nergens verbroken en konden de inzittenden ongestoord genieten van alles wat er te zien was.* Via Oldenzaal komt het gezelschap in de Lutte bij hotel 't Zwaantje. Daar wordt men in de tuin onthaald op een kopje thee met een gebakje. De loco-secretaris van de gemeente houdt een toespraak waarin hij de initiatiefnemers, de eigenaren van de auto's en de Bornse winkeliers

bedankt voor hun inzet. Inmiddels zijn de auto's, voorzover nodig, gecontroleerd en twee lekke banden worden verwisseld. De rit gaat weer naar Oldenzaal en vervolgens naar Weerselo. De krant beschrijft het laatste deel van de tocht. *Toen kwam al spoedig de grintweg met een echt landelijke omgeving. Roggevelden, aardappelakkers, weiden wisselden elkaar af. De auto's bewaarden nu ook een grotere tusschenruimte omdat deze weg nu niet bepaald stofvrij was.* Veel te snel naar de zin van de deelnemers was men terug in Borne. Iedereen werd thuisgebracht en kon terugkijken op een prachtige middag. De krant eindigt met: *dat de oudjes genoten hebben laat zich begrijpen, de blijde en dankbare gezichten spraken boekdelen.*

Nieuwe tocht in 1930

De eerste autotocht was een groot succes. In 1930 was er ook één, daaraan deden 90 mensen mee. Men vertrok in de regen en door het slechte weer slipte er een auto en ontstond er een botsing. Na de Tweede Wereldoorlog zijn ook nog dergelijke tochten georganiseerd.

Verantwoording:

Bornsche Couranten van 27 juli 1929, 10 augustus 1929 en 24 augustus 1929
Foto's uit de collectie van het gemeentearchief Borne

Een korte stop in de Lutte bij hotel 't Zwaantje

Haar laatste onderduikadres

F.J. van Capelleveen*

In de Tweede Wereldoorlog waren de joden in Nederland niet zeker van hun leven. Zo ook Fré Cohen die in de nazomer van 1942 in Borne een goed heenkomen zocht omdat het in haar woonplaats Amsterdam te gevaarlijk werd. Ze kwam zonder valse papieren terecht op de boerderij van Hendrik Zomer aan de Oude Deldensedwarsweg, nu de Leemweg. Deze zandweg werd ook wel 't Katt'npad genoemd.

Frederika Sophia Cohen, roepnaam Fré, werd op 11 augustus 1903 in Amsterdam geboren en was de oudste dochter in een gezin waar de sociaal-democratie werd omarmd. Als kind was ze steeds met lei en griffel in de weer en op school tekende ze plaatjes bij de aangeboden leerstof. Ze werd dan ook grafisch ontwerper en een hele goeie ook! Ze illustreerde bijvoorbeeld boeken van Karl May en als lid van de Arbeiders Jeugd Centrale (AJC) het boekje *Onze Paasheuvel* en in 1923 de omslag van de AJC-jeugdalmank.

Voor studie was geen geld beschikbaar in het gezin en ze werkte daarom op kantoor nadat ze eerst haar MULO-diploma had verworven. In de avonduren volgde ze tekenlessen en behaalde ze uiteindelijk het diploma grafiek aan het Instituut voor Kunstnijverheidsonderwijs in Amsterdam. Daarna stapte ze over naar de Uitgeverij en Boekhandel N.V. De Ontwikkeling, waaruit later de Arbeiderspers voortkwam. Ze ontwierp daar brochures en ander drukwerk waarvoor ze ook illustraties maakte. Ze kreeg, ook van andere uitgeverijen, steeds meer opdrachten, en werd een bekend en gewaardeerd illustratrice.

Fré Cohen als medewerkster van de Arbeiderspers

In haar werk werd de Nieuwe Zakelijkheid zichtbaar, maar op de achtergrond speelde altijd wel iets van romantiek mee. Ze gebruikte o.a. symbolen uit de vooroorlogse socialistische beweging, maar vatte die in aantrekkelijke composities samen. Ze streefde naar eenvoud, schoonheid en zuiverheid en behaalde daarin een hoog niveau. Haar joodse achtergrond werd echter verdrongen. De godsdienst speelde eigenlijk niet mee in haar werk.

In de loop van 1942 wordt het te gevaarlijk om nog langer in Amsterdam te blijven. Fré gaat zwerven en verblijft achtereenvolgens in Diemen, Rotterdam, Winterswijk en ten slotte in Borne. Ze stapt uit de trein en laat haar koffers achter in het bagagedepot en loopt naar de boerderij van de familie Zomer aan de toenmalige Deldenerdwarsweg. (nu Leemweg 1) Ze zegt dan; "Ik kom u de groeten brengen van meneer Marée uit Gouda". De familie Zomer weet dan genoeg. De nieuwe onderduiker is veilig aangekomen.

Fré werd opgenomen in het gezin en deed haar deel in de huishoudelijke karweitjes, maar er werd natuurlijk ook getekend. Van dochter Minie heeft Fré een mooi portret gemaakt.

Minie Zomer getekend door Fré Cohen in 1943

Fré was niet de enige onderduiker die een goed heenkomen had gekregen bij de Zomers'. Emiel Soesman hield zich er ook verborgen. Soesman was een gefortuneerde joodse fabrikant uit Rotterdam, die heel andere politieke ideeën had dan de sociaal-democrate Fré. Beiden hadden het daarom regelmatig met elkaar aan de stok. Hendrik Zomer maakte met "nu is het genoeg" en een forse klap op de keukentafel, een eind aan de vele discussies.

Op 12 juni 1943 zien twee Nederlandse SD-ers Fré in de woonkamer zitten. Zij schuiven het raam open en stappen naar binnen. Emiel Soesman vlucht tussen het graan op de akkers en overleeft de oorlog. De SD-ers staan plotseling voor Fré. Ze gaf, bij gebrek aan een vals persoonsbewijs, in paniek haar identiteit prijs. Zij vraagt toestemming om het toilet te bezoeken waar ze pillen slikt die ze altijd bij zich draagt. Fré komt niet terug van het toilet en men vindt haar daar in elkaar gezakt op de grond. Ze wordt naar het Gerardus Majellaziekenhuis in Hengelo gebracht, en overlijdt hier op 14 juni 1943, na drie dagen in coma te hebben gelegen. Ze was slechts 39 jaar oud.

Fré wordt op 17 juni begraven op de joodse begraafplaats aan de Dennenbosweg in Hengelo. Eerst is het nog een naamloos graf maar in 1950 laat de enige overlevende van het gezin Cohen, zus Fietje, een eenvoudige steen plaatsen.

Haar oeuvre bestaat uit tekeningen, aquarellen, litho's, exlibris, affiches en typografische

Graf van Fré Cohen, tevens ter nagedachtenis aan haar broer en vader

vormgeving. Grafisch werk is te zien in het Stadsarchief in Amsterdam.

Heden ten dage wordt Fré Cohen, vanwege haar rol in de sociaal-democratische beweging nog steeds herdacht op de *Dag van de Arbeid*. Er worden dan bloemen op haar graf gelegd.

In de stoep voor het huis aan de Leemweg zal te zijner tijd een struikelsteentje worden geplaatst ter nagedachtenis aan Fré Cohen. In *Boorn en Boerschop* heeft u al eerder kunnen lezen over het leggen van de eerste serie van 13 struikelsteentjes.

Een van Fré's specialiteiten was het maken van exlibris. Het zijn een soort etiketten die iemand in een boek plakt om aan te geven dat het zijn eigendom is. Fré gebruikte hiervoor technieken als steendruk, houtsnede en lithografie. In 1920 maakte zij haar eerste exlibris, in totaal heeft ze er 40 gemaakt. Tijdens haar onderduikperiode voorzag ze hiermee in haar levensonderhoud.

Verantwoording

Dit artikel is oorspronkelijk geschreven door F.J. van Capelleveen. De redactie heeft het artikel aangevuld met informatie en foto's uit: *Fré Cohen, Amsterdam 11-08-1903 / Hengelo 14-06-1943*. Het boekje is in 1985 verschenen bij gelegenheid van de tentoonstelling in Hengelo gewijd aan het leven van Fré Cohen.

Onze oude schoolmeester

Gé Nijkamp

't Was elke schoolmorgen het vaste ritueel op de jongensschool aan de Oude Almeloseweg, de straat die de oudere Bornsen nog altijd 'n Esch noemen. Terwijl talrijke leerlingen zich al vóór of op de speelplaats aan de voorkant van de school bevonden, kwam het hoofd der school, de heer G.J.H. Dijkhuis met veel sleutelgerinkel uit een smal tuinpoortje aan de overzijde van de straat, dat hij weer sekuur afsloot. Daarachter lag een tuinpad dat door een zeer grote tuin liep en waarlangs hij de achterzijde van zijn huis binnendoor kon bereiken. In onze ogen was hij toen al een oude broze man, die de straat en de speelplaats overstak en onderwijl soms even bleef staan om een opmerking of een praatje te maken met een groepje leerlingen.

Ik heb een jaar bij hem in de 7^e klas gezeten, het laatste jaar voor hem aan de school waar hij tientallen jaren leiding aan gaf, voordat hij met pensioen ging. Hij was een groot voorstander van schrijfwijze in blokletters en je moest dan ook niet proberen op een andere wijze iets op papier te zetten. 'n Ander onderdeel van zijn leerplan waar wij moeilijk mee konden omgaan, was zijn grote bewondering voor de Vlaamse priester-dichter Guido Gezelle; hij las bijna elke dag wel met trillende stem iets voor van deze werkelijk grote schrijver. Als hij de naam met eerbied uitsprak, gruwden wij alleen al bij het horen hiervan. En het ergste was dat wij elke week wel een gedicht van hem uit het hoofd moesten leren. In ons dorp worstelen nog enkelen met een 'Gezellecomplex' en worden midden in de nacht badend in het zweet wakker, omdat ze in een nare droom dachten op het bankje vóór het bord te staan en hakkend de tekst niet meer wisten van het bekende 'Schrijverke'. Ook mij is dat meermalen overkomen; toen heb ik de gewijde schrijver meermalen iets toegewenst, maar hij vertoeft al sinds 1899 niet meer onder de mensheid. Gelukkig heb ik nu de acht dikke delen van zijn verzameld werk op de plank, naast diverse andere boeken over deze bijzondere persoon. 'Het kan verkeren' zei Gerbrant Bredero ooit en ook hij had groot gelijk.

In het genoemde schooljaar ging het met de gezondheid van onze meester bergafwaarts en op een goede morgen bleef het sleutelgerinkel uit en het poortje gesloten. Een stille vreugde nam bezit van ons, zijn leerlingen der hoogste klas; wij dachten al aan schoolvrij. Maar tot onze grote teleurstelling

moesten we gewoon in het lokaal plaatsnemen, de tussendeur werd opengezet en meester Spoek van de vijfde nam ons ook onder zijn gezag. Een – zou alras blijken – niet uit te voeren te zware taak. Hij zette ons aan het figuurzagen en boetseren, maar als hij zich van de deur verwijderde, vlogen de kluiten klei door het lokaal, werden ware veldslagen gehouden met stroken triplex. We hebben vele

R.K. Jongensschool St. Jacobus

vierkante meters hout en kubieke meters klei verknoeid. Onze toezichthouder begreep dit niet; als hij in de deuropening verscheen, waren allen druk met hun taak bezig. Omdat hij mank ging, kon je hem op de planken vloer aan horen komen en dan was het zaak je rap van de goede kant te laten zien. Voor meester Spoek was deze dubbele taak niet lang op te brengen en op een dag zagen we hem na schooltijd niet naar huis, maar de andere kant op gaan, aanbellen bij het schoolhoofd en naar binnen verdwijnen. Wij bleven buiten op afstand achter met een vreemd voorgevoel. De volgende morgen, toen de schoolcongiërges, Gerhard Oude Mönning, zich met meester en even later iets dat op 'oorvijgen' leek, een begrip dat nu niet meer bekend is.

Meester Dijkhuis getekend door Hans Leuverink

de absentielijst aan het hoofd van onze rij en als een sergeant-majoor marcheerde hij ons af. *"t Kon d'r oe-leu wal 's helder opwaejn"*, was alles wat hij zei. Dat klonk niet erg bemoedigend, vooral toen wij voor huize Dijkhuis halt hielden en zijn vrouw ons ernstig kijkend in de vestibule liet. De praatjes waren er toen wel af, vooral toen de marsleider zijn boek opende en de eerste, wiens naam met een A. begon, naar boven verwees. Het slachtoffer begon onzeker aan zijn klimmende tocht, en ondanks dat de uitvoerder van de strafexpeditie hem nog nabeet: *"too meer, hee vrett oe nich op"*, zag hij het duidelijk niet zitten. Wij bleven in stilte achter en hoorden daarboven gedempt de verzwakte stem van de

meester en even later kwam de gestrafte snikkend afdalen. Hij moest op de knieën vóór meester's echtelijke bed de tuchting ondergaan, die echt wel meeviel omdat de uitvoerder in pyjama na enkele 'strijkers' al uitgeput in de kussens zeeg. Nummer twee werd afgeroepen en ging zonder enthousiasme zijn straf tegemoet. Begrijpelijk, maar alles viel voor hém mee, omdat Dijkhuis met een zwak handgebaar aangaf dat hij weer ongestraft naar beneden kon gaan. Na enig overleg in de staf, liepen we opgelucht weer terug naar de school. *"De aandern kriegt 'n aander moal ne buurt"*, zei onze leider nog, maar dit is er nooit van gekomen omdat het schoolhoofd sneller dan verwacht zijn plaats in de klas en als hoofd van de school weer innam. Door deze gebeurtenis lijkt het misschien dat onze goede meester door deze tuchting een grote bruut was, maar niets is minder waar. Hij was een zachtaardig en beminnelijk man met een enkele maal natuurlijk wel een schoolmeesterstrekje. En het is begrijpelijk dat, als het bij zijn afwezigheid op school niet helemaal goed gaat, even uit de pedagogische slof schiet. Maar wij hebben daar – op één na – niet onder geleden.

Aan het eind van dat schooljaar ging hij met pensioen en heeft daar lang van mogen genieten, want ondanks zijn zwakke gezondheid is hij bijna 96 jaar oud geworden. Hij heeft zijn beroemde woordenboek *"Twents in woord en gebruik"* samengesteld. Telkens als ik dit tussen mijn boeken zie staan, denk ik aan deze bijzondere schoolmeester, die ons niet alleen liet declameren, zoals hij dat noemde, maar naast al het andere goede, ook de liefde voor onze geboortestreek heeft bijgebracht. Hij heeft een fors woordenboek nagelaten, maar heeft tegen ons nooit één letter Twents heeft gesproken. Dat deden de meeste schoolmeesters vroeger niet, maar desondanks denk ik met grote genegenheid en dank terug aan *"oonzn meester Diekhoes"*.

Wat Jantje nich leerd hef, kan Jan nich wetrn.

Zo was 't, zo is 't*Marktstraat 12*

Anja Tanke

Het pand Marktstraat 12 is vermoedelijk rond 1750 gebouwd.

In het begin van de 19^e eeuw was Joannes Antonius Hofste(de) hier smid. Hij overleed in 1830 en zijn

De smederij rond 1900

Een voor iedereen een nog zeer herkenbaar beeld: de ijzerhandel van Knoef

Tegenwoordig is in het pand De Prinsenhof Mode gevestigd

weduwe Geertrui Scheerenbek trouwde een jaar later met haar smidsknecht Bernard Henrich

Krückling, geboren in 1803 in Borken en overleden in 1880 in Borne. Behalve zijn zuster Geertruida woonden er ook een dienstmeid, een smidsknecht en drie smeden.

Zijn knecht Lambertus Johannes Wilhelmus ten Veldhuis erft de woning met smederij. Hij trouwt met een dienstmeid van Krückling, Johanna Everink.

In 1881 vraagt Ten Veldhuis het college van burgemeester en wethouders toestemming voor het oprichten van een smederij in een gedeelte van de door hem bewoonde woning. Tot die tijd was het een boerenwoning, met een koeienstal, een varkenshok, een deel én ook een inpandige smederij. Nadien wordt het pand nog enkele malen verbouwd.

Ten Veldhuis werd wel *Krukkensmid* genoemd. Ook latere generaties waren onder deze naam bekend.

Het echtpaar Ten Veldhuis-Everink krijgt één kind, genaamd Gesina Helena. Zij trouwt met Bernardus Johannes Höfte en samen zetten ze het bedrijf voort.

Na de Tweede Wereldoorlog schakelden steeds meer mensen over op gas en kwamen er meer auto's. Voor traditionele smederijen waren het moeilijke tijden en werden andere, aan het beroep van smid verwante bestaansmiddelen gezocht. In 1952 laat Höfte het pand ingrijpend verbouwen en krijgt het zijn uiterlijk zoals wij dat nu kennen. Het wordt een winkel in huishoudelijke artikelen, kachels en gereedschap. De smederij wordt gevestigd in de Brugstraat (het huidige Rode Kruisgebouw). In de jaren '50 worden er nog paarden beslagen.

Inmiddels doet een nieuwe generatie Höfte's zijn intrede. Dochter Annie staat in de winkel en zoon Henny bestiert de smederij. Na zijn plotseling overlijden in 1967 zet zijn vrouw samen met Annie de winkel voort. In 1969 neemt Knoef uit Hengelo het over.

In 2008 sluit Knoef het Bornse filiaal en sinds augustus van dit jaar is in het pand *De Prinsenhof Mode* gevestigd.

Verantwoording:

Borje in Borne, door H. Gloerich

Markante Bornearen, uitgegeven in het kader van Borne 800 jaar.

Bouw- en hinderwetvergunningen gemeente Borne

Foto's uit de collectie van het gemeentearchief Borne

Een textielstaking te Borne in 1903

Jan Deckwitz

De directeur van de *Stoomspinnerij en Weverij, v.h. S.J. Spanjaard*, de “god van Boorn”, bepaalt omstreeks de eeuwwisseling 1900 in Borne de arbeidsverhouding tussen werkgever en werknemer. Circa 750 werknemers waren toen van hem afhankelijk. In augustus 1903 bepaalde “de god”, dat het weekloon van de spoelsters zou worden verlaagd van ca. f 5,00 naar f 3,20. Ook kwam het in die tijd voor dat een aantal uren, soms een aantal dagen per week, niet kon worden gewerkt als gevolg van de onregelmatige toelevering van grondstoffen. Geen werk, dus ook geen loon! Dit pikte men niet en de spoelsters wilden hierover met de directie spreken. Op het verzoek werd niet ingegaan, men kon aan het werk gaan of naar huis. Een conflict was geboren!

Wat vooraf ging¹

In 1902 brak er weer eens een staking uit in de dekenweverij “de Kremersmaten” van de fa. van Heek in Enschede. Oorzaak was het besluit om de lonen opnieuw te verlagen; een wever die één touw bediende kreeg f 8,54 en dat zou nu f 7,70 worden. De textielondernemers hadden hun krachten gebundeld in een 40 leden tellende fabrikantenvereniging, die het middel van uitsluiting hanteerde. Wie bij de één ontslagen werd, kwam bij de ander niet aan de slag. Om de productie gaande te houden werd werkvolk van elders aangetrokken. Een pakhuis werd tot pension omgetoverd om dit werkvolk onder te brengen. Vaak liep het Enschedese volk massaal te hoop om de (import) werkwilgen uit te jowen. Vanuit het gehele land kwamen duizenden guldens en ook voedsel binnen voor de Enschedese werklozen. Toch bleef het een zeer karig bestaan voor de arbeiders.

Een tijdsbeeld²

Tijdens de eerste jaren van de 19^e eeuw was er in Borne nog geen sprake van een fabrieksmatige textielindustrie, men werkte van huis uit. In het voorjaar, zomer en begin van de herfst werkte men voornamelijk op het land. In de stille maanden werkten de mannen thuis achter een weefgetouw, de vrouwen als spinster. Daarnaast bewerkte men de eigen grond voor de dagelijkse kost. De producten werden door fabriqueurs (handelaars) opgekocht en soms werkte men in opdracht voor een fabriqueur. Jan Bussemaker en later Jacob Spanjaard waren dergelijke fabriqueurs.

Spanjaard verdiende “goed geld” en had omstreeks 1850 een eigen vermogen van zo'n f 50.000,-. Hij bundelde de krachten door de thuiswerkers in zijn eigen onderkomen, de fabriek, te laten werken. De aanvulling van het inkomen met een weefgetouw thuis werd een dagtaak van ca. 60 uren per week in de fabriek. In 1903 beschikte Spanjaard over 730 weefgetouwen en over 775 werknemers, 45% mannen en 55% vrouwen. Gezien de lange werkdagen was bijverdienen elders niet aan de orde en werden de werknemers volkomen afhankelijk van het bedrijf. Hierdoor ontstonden steeds vaker sociale

conflicten, een spanningsveld tussen werkgever en werknemer dat vooral werd veroorzaakt door internationale concurrentie. De fabrikant stelde zich steeds liberaler op en bepaalde het aantal te werken uren. Soms liep dit op tot meer dan 60 uren per week maar er waren ook perioden van 20 tot 30 uren per week. Dit betekende een grote onzekerheid voor de werknemer wat betreft zijn inkomen voor levensonderhoud. Ten aanzien van de loonvorming was er totaal geen bemoeienis van de overheid, de werkgever bepaalde wat goed was voor de werknemer. Onrust was er al eerder geweest: de eerste staking in Twente dateert van 1835 in Losser.

Al hoewel de indruk bestaat dat het werk in Borne vooral werd bepaald door boerenarbeid, is dit niet juist. In 1899 was slechts 18% werkzaam in de landbouw en veeteelt, 32% werkte in de nijverheid, 8% in de kleding en reiniging, en 37% in de textiel. Het werk in de textiel verminderde tot 1930 naar 30% van de beroepsbevolking. In de landbouw en veeteelt nam dit gering toe tot 23%.

Plaatselijk gingen arbeiders zich organiseren in werkliedenverenigingen meestal uitgaande van de kerk waartoe men behoorde. In 1903 waren er in Borne twee werkliedenverenigingen, een christelijke en een katholieke. In Enschede was in 1896 al eerder de Twentsche Christelijke Katoenbewerkerbond Unitas opgericht, waarbij sommige plaatselijke verenigingen zich aansloten. Ook werd schoorvoetend een aanzet gegeven tot het instellen van een spaarkas om leden in nood bij te staan.

Het conflict in Borne

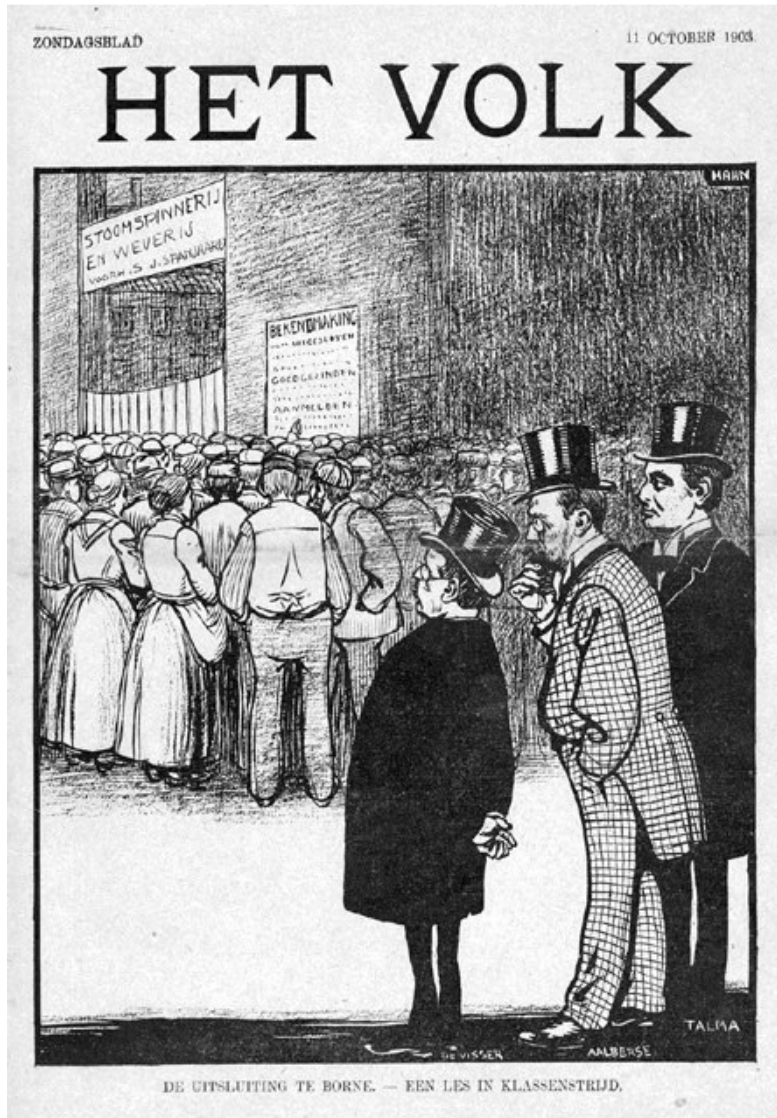
Begin september 1903 werden de spoelsters³ bij Spanjaard regelmatig naar huis gestuurd omdat er onvoldoende werk was. Tevens werd het weekloon van deze spoelsters teruggebracht van f 5,- of f 5,50 naar f 3,20. De meisjes wilden hierover met “mijnheer” spreken. Er werd hun echter te verstaan gegeven, dat zij aan het werk moesten gaan of anders naar huis konden gaan. De meisjes vertrokken naar huis. De volgende morgen,

ontvingen zij een brief met de mededeling dat, indien zij 's middags, om kwart over één, niet aanwezig zouden zijn, zij als ontslagen werden beschouwd. Natuurlijk waren ze op tijd aanwezig, doch aangezien meneer op hun verzoek wederom niet te spreken was zijn zij heengegaan. Hierop volgde het ontslag.

Hulp van de vakverenigingen

Natuurlijk gaf het conflict en het vervolg de nodige consternatie in het dorp. De Chr. Werkliedenvereniging nam het voor de meisjes op en belegde een vergadering. In de Borne'sche Courant van zaterdag 19 september 1903 is het volgende te lezen: *Dinsdagavond 15 september werd er in het Gebouw voor Christelijke Belangen een openbare vergadering gehouden door gezamenlijke vakverenigingen. De besturen hadden ook om een onderhoud gevraagd bij de directie van Spanjaard maar dit verzoek werd niet gehonoreerd. Ter vergadering werd gevraagd of de meisjes op steun konden rekenen van andere werklieden, waarop toestemmend werd geantwoord. Ook werd gevraagd: Als andere meisjes gezegd werd het werk van de spoelsters te verrichten, of deze het dan zullen doen?* Hierop werd met "neen" geantwoord. De ernst van de zaak onder ogen ziende, stelden de besturen dat de kalmte moest worden bewaard en dat de actie niet als een lolletje werd beschouwd, en dat er ontegenzeggelijk ernstige dingen aan verbonden waren. Een collecte werd aanbevolen en vervolgens werd de vergadering gesloten.

Woensdagavond 16 september werd er, uitsluitend voor arbeiders en arbeidsters van beide fabrieken van Spanjaard, opnieuw een vergadering belegd, nu in het St. Josephgebouw. Er werd besloten dat van de zijde van de besturen een commissie zou worden benoemd die met de directie van de fa. Spanjaard zou onderhandelen. Nadat andere meisjes weigerden de taak van de spoelsters in de fabriek over te nemen, gelastte de directie van Spanjaard successievelijk andere meisjes het werk te doen,

Op de voorpagina van het partijblad van de SDAP "Het Volk" van 11 oktober 1903 stond een prent van de beroemde politiek tekenaar Albert Hahn met de titel: "De uitsluiting te Borne - een les in klassenstrijd". Op veilige afstand staan de drie politieke kopstukken Visser, Aalberse en Talma het tafereel goedkeurend gade te slaan. (Met dank aan Hans Gloerich die de prent vond.)

o.a. door oud-spoelsters. Maar ook zij weigerden, waarop ze op staande voet werden ontslagen. De volgende dag werd door Spanjaard de volgende proclamatie aangeplakt:

Wij voelen ons noodzaak mede te delen, door de voortdurend scherpere verstandhouding tusschen ons en de verschillende werklieden – ontstaan door invloeden, die niet de ware belangen der arbeiders en patroons voorstaan – dat wij na rijp beraad tot het besluit zijn gekomen onder geen enkele voorwaarde op bedoelde wijze door te werken, zoodat wij hiermeede onze arbeiders en

arbeidsters mededeelen, dat heden over 8 dagen 's avonds 6¾ uur gestopt zal worden, dat dan de fabrieken niet weer zullen worden aangezet en dat wij vanaf dat oogenblik onze werklieden als ontslagen beschouwen.

Borne, 17 september 1903. (w.g.) Stoom Spinnerijen en – Weverijen v.h. S.J. Spanjaard

Door de dorpsomroeper werd donderdagmiddag 17 september medegedeeld, dat er een bijeenkomst zal zijn in het St. Josephgebouw voor belangstellenden, arbeiders en arbeidsters. De zaal is weer stampvol, zowel met meisjes als mannen. Voorzitter Grimberg deelt mee dat er nu een ander fase is ingetreden. *Het beste is, kalm af te wachten, steun zullen we wel krijgen, ieder weldenkend mensch zal ons helpen.* Een spreker uit Enschede stelt dat hij als voorzitter van Unitas, ook geen gehoor kreeg op het verzoek om besprekingen te voeren. *Wij hebben geen bescherming zooals de fabrikanten hunne Kamer van Koophandel, maar alleen onze vakvereniging. Wij willen geen baas zijn, het kapitaal aan de patroons laten, doch alleen een menschwaardig bestaan en meenen daar recht op te hebben.* Aan het slot van zijn rede meent ook de spreker, *alles kalm af te wachten wat komen zou, zooals het Christen-arbeiders betaamt, en niet, zooals hij vandaag in Borne had gehoord, als vroeger wel eens is gebeurd, de handen te slaan aan anders eigendom.*

De Bornsche Courant houdt de gang van zaken goed bij; gedurende vijf weken wordt wekelijks uitgebreid verslag gedaan van de bijeenkomsten van de werkliedenverenigingen.

Op maandag 21 september worden arbeiders en belangstellenden uitgenodigd voor een vergadering in het St. Josephgebouw. De voorzitter, de heer Grimberg stelt dat zaterdag jl. nogmaals is getracht een onderhoud te krijgen met de directie van de firma. Dit is niet gelukt, waarna een commissie van arbeiders is gevormd die zaterdag een onderhoud heeft gehad. Hij geeft het woord aan Schabbink, één van de commissieleden. Deze geeft aan, *dat het onderhoud twee uur heeft geduurd en dat er over verschillende dingen is gesproken. Het was de heeren niet te doen om alle arbeiders te laten lijden,*

maar er waren andere grieven, o.a. de pers, de organisatie en het brutaal optreden van sommige werklieden al sedert een geheelen tijd. De eerste indruk die wij kregen was goed en we dachten tot eene goede oplossing te komen. Maandagmiddag zouden we weder confereeren, doch kregen als antwoord dat de proclamatie wel zou worden uitgevoerd. Na nog heel wat besprekingen hebben wij tenslotte geantwoord, dat de patroons het niet alleen met de arbeiders, maar ook met de meisjes moesten vinden en dat de commissie zoowel hun belang als dat der arbeiders op het oog had. De commissie bestond uit Schabbink, Gervink, Varenhorst en Scholten.

Grimberg zegt: nu we het verslag van de commissie gehoord hebben, de patroons hun besluit dan ook maar moeten uitvoeren, hij hoopt dat aan het besluit, in het verleden genomen, *“Eén voor allen en allen voor één”* nog hechter zal worden vastgehouden. Ook hoopt hij dat de bazen en chefs zich hieraan zullen houden. Een van de werkbazen van Spanjaard, Kooiker is op staande voet ontslagen omdat hij solidair was met de ontslagen werknemers.

Een detail uit de voorgaande spotprent; duidelijk is te zien om welk bedrijf het gaat

Sanders voelt zich gedwongen, als voorzitter van de Katholieke Werkliedenvereniging ook enige woorden te zeggen, niet over het ontslag, maar eenvoudig een enkel woord: *hij hoopt dat de arbeiders met een Christen heldenmoed zullen strijden als de Transvaalse Boeren hebben gedaan. Het kan de bedoeling niet zijn alle arbeiders aan den dijk te zetten, dat gaat niet, want we zullen eensgezind blijven. Ze hebben ons den oorlog verklaard; het kon wel eens een bloedigen oorlog worden.* Sanders haalt er nog allerlei andere zaken bij maar besluit met: *ik wensch de bazen en chefs*

aandachtig te maken op de tien geboden: "hebt uw naasten lief als u zelve" en dus dat ze aan onze zijde behoren te staan. Ten slotte doet hij een beroep op de burgers om de werkliedenverenigingen te steunen. Steun komt er; er komt f 25,50 binnen aan collecte.

Woensdag 23 september is er weer een openbare vergadering. Er staat politie aan de deur maar die hoeft niet in te grijpen. Zaken worden kalm besproken en afgedaan. Er zijn voor deze bijeenkomst enkele invloedrijke burgers uitgenodigd. Er wordt gezocht naar een modus om tot afspraken te komen. Gedetailleerd komen ook leden van de hulpdiensten van de fabriek aan de orde; timmerlieden, smeden, metselaars, draaiers en inpakkers. Het conflict draait om de productiewerkers en dit staat centraal.

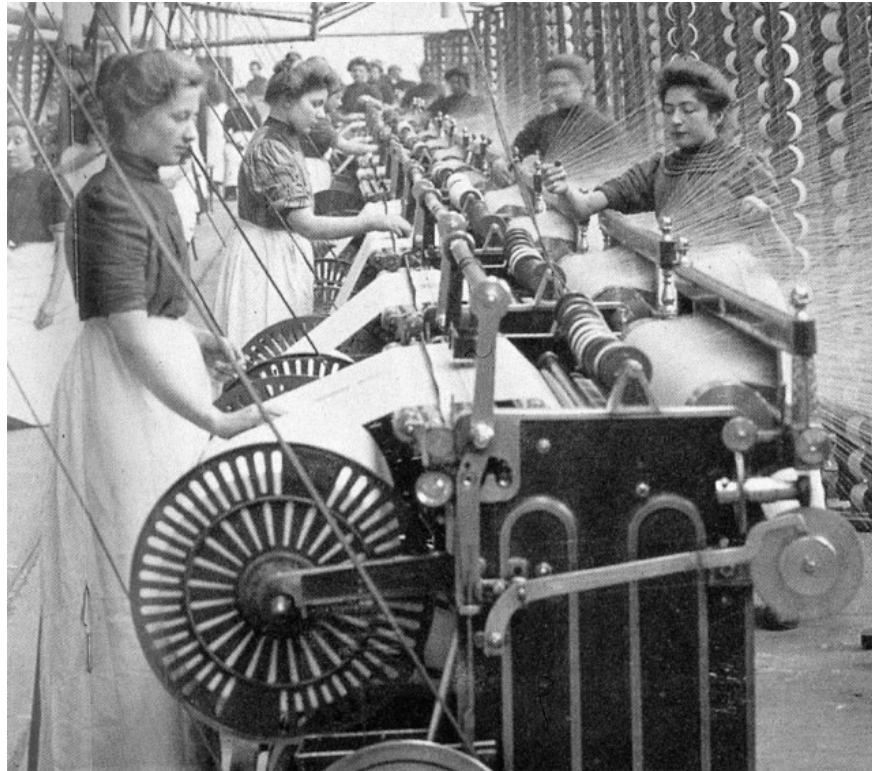
Er wordt een "Commissie van Uitgeslotenen" ingesteld. In den loop van de dag zullen briefjes worden ingeleverd, waarop de namen van de uitgeslotenen, gehuwd of ongehuwd en dergelijke dingen meer.

In een onderhoud, de volgende morgen bij de directie aangevraagd, werd meegedeeld dat er ongeveer 100 man werken, voor 't overige staat de fabriek stop, met uitzondering van een kleine fabriek aan de Deldensestraat.

Door de werkliedenverenigingen wordt besloten iedere dag bijeen te komen, aanvankelijk 's avonds maar later ook 's morgens vroeg, zodat ieder op de hoogte kan worden gesteld van de gang van zaken in het overleg. Er komen steunbetuigingen binnen van verschillende landelijke organisaties. Een collecte door het dorp, brengt ruim f 130,- op.

Op woensdag 30 september is er om 8.30 uur weer een bijeenkomst. *Reeds in de verte klinkt een gezang in de oren.* Grimberg opent de vergadering. Van de fabriek is er geen nieuws. Hij vraagt de goedkeuring van de vergadering om een adres aan burgemeester en wethouders te richten namens de

arbeiders, om de kermis, die op handen is, te verschuiven of af te schaffen, opdat het Nederlandsche volk, die ons steun geeft, niet zeggen kan dat wij het geld onnoodig op de kermis verkwisten.

Het scheren van de weefkettingen. Vrouwen waren onmisbaar in de textielindustrie, maar wel als reservekrachten. Toch waren de gezinsinkomens zeer van hen afhankelijk. Meestal bleven de vrouwen ingesponnen tussen het kraambed en de mindere baantjes als spoelen en weefvoorbereiding⁶

Een 20-tal arbeiders gaat naar Almelo en een 30-tal gaat naar Hengelo, om aan de fabrieken te collecteren. Vanuit de vergadering wordt gevraagd naar onderkruipers die toch werk uitvoeren voor de firma. Er gaan hierover geruchten door het dorp. Eén van die geruchten is, *dat personen die thuis doekjes zoomen, deze niet meer zullen krijgen als ze hun kinderen niet naar de fabriek zenden.* De vergadering wordt gesloten en onder het zingen van "Wiens Neerlandsch bloed . . ." gaat men uiteen.

De bijeenkomst op vrijdag 2 oktober wordt geopend met het zingen van het Bondslid. Bericht is ontvangen van RK. Werkliedenverbond in het Aartsbisdom Utrecht en van het Hoofdbestuur Chr. Nat. Werkl. Verbond dat ze moreel en financieel zullen steunen. Het is opgevallen dat de strijd zeer rustig verloopt in het dorp. De burgemeester is hiermee ingenomen en heeft toestemming gegeven om te collecteren. Patroons doen nog steeds moeite om arbeiders over te halen. Ook zijn er nog steeds

geruchten van onderkruipers die werk uitvoeren voor de firma.

De collecte in Hengelo heeft f 97,- opgebracht, in Almelo ruim f 20,-, in Enschede ruim f 100,-. Giften zijn gekomen van een R.K. priester uit Haarlem f 2,50, van een dominee uit Delden f 1,-.

Het volgende schrijven is aan de firma gezonden:
Aan de directie der Stoom Spinnerijen en Weeverijen voorheen S.J. Spanjaard te Borne, WelEdele Heeren,
Bij dezen hebben wij ondergeteekenden de eer U mede te deelen dat wij de schriftelijke volmacht van al de ontslagen arbeiders en arbeidsters hebben om bij eventueele gevallen met de Directie in onderhandeling te treden.
(w.g.) Het Organisatie Comité, G.J. Grimberg, Voorz., J. Meulenbelt, 2e voorz., B. Slettenhaar, Secr., J. Huls, penningm.

Tijdens een bijeenkomst van de arbeiders op donderdag 8 oktober 1903 wordt bekend gemaakt dat bericht van Spanjaard is ontvangen om zondagmorgen (of als hiertegen bezwaar bestaat) maandagmorgen 9 uur op het fabriekskantoor te komen. Hierop is geantwoord: *Maandagmorgen om 11 uur we zullen komen.*

De volgende punten worden tijdens de arbeidersbijeenkomst aan de orde gesteld:

- 1. Vakorganisaties wordt door de Directie erkend. Niemand is er op tegen.*
- 2. Allen worden weder aangenomen en aan hun vroeger werk gezet. Hierover is nog al discussie. Sommigen willen verhooging loon, anderen zoo laten, omdat alles niet in eens kan, weer anderen merken op, dat de permanente commissie daarvoor zorgen kan enz. Tenslotte wordt dit punt aangenomen.*
- 3. In iedere afdeeling moeten loonlijsten worden opgehangen. Na discussie wordt ook dit punt aangenomen.*
- 4. Een permanente commissie aan te stellen, gekozen uit en door de arbeiders, die alles zal regelen. Aangenomen.*
- 5. Eene billijke vergoeding te geven voor het wachten op werk, dat langer duurt dan zes uren per week. Voor de wevers moet dit per getouw berekend worden, en mag niet minder bedragen dan het halve loon. Aangenomen.*

De Zeer Eerwaarde kapelaan Heldring sprak daarna de vergadering toe en wees er o.m. op, *dat men niet moet meenen alles zonder slag of stoot zal worden aangenomen. De strijd loopt tegen de organisatie en daarom meenden wij deze punten op den voorgrond te moeten stellen. Wil de Directie den goeden weg op, dan komen we tot gezonde toestanden. We hebben gelegenheid gegeven te onderhandelen,*

maar alles kan in eens niet in orde komen, daarom moeten we langzaam beginnen, dan komt alles terecht.

Op dinsdagmorgen 13 oktober 8.30 uur opent Grimberg de vergadering en zegt een onderhoud, dat 2½ uur heeft geduurd, uit het hoofd te zullen weergeven en als hij iets vergeet, zal één van de andere leden het wel aanvullen. Ze worden zeer vriendelijk ontvangen en evenzo uitgeleid. De heer J. Spanjaard nam het woord en zeide, *dat na het ontvangen van het schrijven van het comité hun doel was, hen te laten komen om aan de verstandhouding een einde te maken.*

De ingebrachte punten worden besproken en meerendeels geaccepteerd. Kooiker zal niet worden toegelaten. Op de vraag van het comité of de Directie op hun standpunt omtrent het ontslag-Kooiker blijft staan, wordt "op het ogenblik, ja" geantwoord.

De Directie stelt zich voor over te gaan tot het instellen van een fabrieksraad, binnen drie maanden, uit en door werklieden gekozen. Van loonlijsten wil de Directie nog niet weten, dat kon tot "verschillende ontevredenheid" aanleiding geven en ze zag ook niet in welk voordeel er voor de werklieden in zat, wat evenwel door het comité werd verdedigd. De vergoeding: hierover wilde de Directie nog geen belofte geven, doch meende dat de fabrieksraad er voor kon zorgen.

Na de opening van een vergadering op woensdag 14 oktober deelt Grimberg mee, dat het laatste onderhoud met de Directie, ernstiger was geweest dan de vorige dag, dat men zelfs dikwijls scherp tegenover elkander heeft gestaan. De opgestelde punten werden door de Directie verder aangescherpt.

Op vrijdag wordt er een stemming gehouden over de bijgestelde punten die aan de directie worden voorgelegd:

- 1. niemand vanwege zijn betrekking tot de organisatie te bemoeilijken;*
- 2. allen kunnen weer aan het werk gaan, behalve baas Kooiker, die verklaard heeft zich terug te trekken;*
- 3. een permanente commissie zal worden ingesteld, waarmede de firma bereid is overleg te plegen omtrent het ophangen der loonlijsten en wachtgelden. Men is van oordeel dat hiermede voor een deel de gestelde voorwaarden zijn ingewilligd; vertrouwend dat de firma zich aan het gegeven woord zal houden, wordt besloten, maandag aanstaande op de aangeboden voorwaarden aan het werk te gaan.*

Over deze motie is in de namiddag een geheime stemming gehouden van personen boven de 16 jaar, de uitslag is: van de 387 uitgebrachte

stemmen hebben zich 289 vóór en 98 tegen de motie verklaard, 1 blanco.

Er waren 522 arbeiders en arbeidsters bij het comité ingeschreven, waarvan 99 beneden 16 jaar, dus 423 kiezers, waarvan 36 niet gestemd hebben. Dit resultaat zal aan de Directie worden medegedeeld. Grimberg en Verveld drukken daarna de vergadering op het hart *een les uit deze beweging te trekken door zich te organiseren, zowel als een weerstandskas op te richten.*

De uitkeringen deze week zijn als volgt: gehuwde mannen van f 2,50 tot f 4,50; ongehuwde mannen f 2,-; hulpwevers, f 1,-; meisjes f 1,- kostwinners gemiddeld f 2,50. De collectes hebben opgebracht: Borne, f 132,-; Enschede, f 147,-; Delden, f 30,- Oldenzaal, f 68,-; Hengelo, f 116,-. Uit het gehele land zijn persoonlijke giften binnen gekomen van f 1,- tot f 75,00, totaal ongeveer f 1200,-.

De rust weergekeerd

Op maandag 19 oktober wordt het werk weer opgepakt. De fabrieksraad is er na zes weken gekomen, maar dat wil niet zeggen dat de rust is weergekeerd. Bij de eerste bijeenkomst, maar ook bij volgende bijeenkomsten van de fabrieksraad worden de leden van een dikke sigaar voorzien voordat er wordt gesproken. De directie weet haar zin over het algemeen goed door te drijven waardoor arbeiders zich op den duur smalend over de fabrieksraad uitlaten.

B. en W. van Borne waren gedurende de stakingsperiode alert. Op voorhand had men politieondersteuning aangevraagd en verkregen. De marechaussee (te paard) was met twee man in het dorp maar ze hebben niet hoeven in te grijpen.

In 1922 en 1923 braken opnieuw een aantal stakingen uit. Middels landelijke vakverenigingen werden uiteindelijk de arbeidsvoorwaarden geregeld.

Bronnen:

1. Textiel Historische bijdragen: jaarverslag over 1969;
2. De inhoud van deze paragraaf is ontleend aan het boek: Fabriqueurs en Fabrikanten, 1983, Dr. E.J. Fischer;
3. Weefdraden worden op klossen toegeleverd. De spoelsters brengen de draden over op de spoelen voor het weefgetouw;
4. Verslagen uit de Bornsche Courant van 4 september, 11 september, 19 september, 26 september, 4 oktober, 11 oktober en 19 oktober 1903.
5. Het Hengelosch Dagblad van 28 september 1903.
6. Foto en onderschrift: *Ach lieve tijd. Duizend jaar Twente, de Twentenaren en hun industrie.* Uitgegeven door Uitgeverij Waanders BV Zwolle

*'k Mag 's oams zo geern is noa boeten hen goan.
In 't twee doenker efkes doar stil bliem'n stoan
en lostern noa de stilte van 'n kommanden nach.
Van mij of loaten glien de drokte van 'n dag.
En a'k dan veur elkeen mér good heb'n mag'n ween.
Kan ik röstig goan sloapen, veul ik mij tevreen.*

Gedichtje: geschreven door S. Lammers, overgenomen uit *Prakkezoatsies*.

Tukker! . . , “voor de Twent een geuzennaam”

Redactie

Mensen in Twente worden aangeduid met Tukker. Kom maar eens in een voetbalstadion of op regionale manifestaties, de uitdrukking tukker schreeuwt je toe van spandoeken of via de luidspreker. Spreek je de inwoners van Twente aan met de vraag: “Waar komt de uitdrukking Tukker vandaan?”, dan hebben velen hier geen direct antwoord op. Ga je op zoek naar het antwoord in de bibliotheek, documentatiecentra of op het internet, dan zijn er verschillende verwijzingen, zekerheid over de uitdrukking vind je echter niet. Toch is het aardig te weten wat onderzoekers menen te hebben gevonden.

H.L. Bezoen schrijft in zijn boek *Taal en volk van Twente*¹, dat in 1870 Enschedese bedevaartgangers met beengebreen² in Stadtlohn werden begroet als “tukkers”. In zijn verdere verklaring geeft hij aan dat in Oost-Nederland (en in West Duitsland) vanouds het woord *tukker* bekend is als de naam voor het vogeltje, de kneu. Deze kneu, met als lokroep tuk-tuk, een aardig lid van de vinkenfamilie, wordt ook wel aangegeven met *heikneu* of *hiekneuter*, wat ook weer een minder vleiende uitdrukking was voor boerenpummel of provinciaal.

Dit slaat dan weer terug op het gedrag van de wat eenzellige bewoners van afgelegen streken. En bedenk dat Twente in voorgaande eeuwen een afgelegen streek was.

Dat de Twentenaar met enige trots de naam tukker hanteert voor leden van “eigen volk” komt ook voort uit het feit dat een invloedrijke Twentenaar Schaepman, een groot politicus, zichzelf betitelde als tukker; omstreeks 1900 was de uitdrukking “*Tukkers*” voor jongens uit Twente reeds populair op de katholieke seminaria. Maar ook vandaag de dag is het zo dat wanneer je een Twentenaar elders in het land tegenkomt en hem dan betitelt met tukker, hij met enige trots zegt: “Inderdaad ik ben een tukker”!

L.J. Hekkert geeft in zijn boek *Oostnederlandse familienamen*³ ook aan, dat niet met zekerheid is vastgesteld waar de aanduiding *tukker* vandaan komt. Toch heeft hij een verwantschap gevonden met de Tuckerman [= wever]. Reeds in 1236 was *Tuckere* en *Tuckerman* in Engeland bekend. Er is zelfs een stad naar hen genoemd, Tuckerton in Somerset, een weverscentrum. Het Duits kende *tucher* en *tuchwalker* voor linnenwever. Het was een beroepsnaam uit het textielvak, ook bekend als “fuller” dat in het Nederlands “voller” werd en iemand aanduidde die door kneden of treden (in een kuip) een wollen weefsel een bepaalde bewerking deed

ondergaan. In Twente zou het beroep van wever en linnenbereider dus als tukker bekend zijn geweest en het woord is, evenals wever een eigenaam geworden.

Acanthis Cannabina oftewel de Kneu (heikneuter)

Noten

- ¹ H.L. Bezoen, *Taal en volk van Twente*, 1948
- ² Tukkeren betekent in Duitsland hinken
- ³ L.J. Hekkert, *Oostnederlandse familienamen*, Enschede 1996

Fotowedstrijd hoe goed kent u Borne en omgeving?

Het gebouw bij de fotowedstrijd in *Boorn en Boerschop* 2008 nr. 3 is de watertoren aan de Rondweg in Borne. Onder de vijf goede inzenders is geloot en als winnaar is deze keer Henny Boomkamp uit de bus gekomen. Van harte gefeliciteerd!

Hieronder vindt u weer een nieuwe foto, deze keer van een 97 jaar oud pand in de gemeente Borne.

Vraag: welk gebouw is dit?

Wat moet u doen?

Schrijf op een vel papier: *Fotowedstrijd uit **Boorn en Boerschop** nummer 2009-1*

Het gebouw is:

Naam:

Adres:

Telefoonnr.:

Stuur uw oplossing voor 1 juni 2009 a.s. naar:

Redactie *Boorn en Boerschop*, Blauwgras 68, 7623 GL Borne.

Mailen kan natuurlijk ook. U stuurt uw e-mail dan naar het redactieadres: deckwitz@home.nl

Voor de winnaar stelt Gullimex Instruments een VVV-bon ter waarde van € 25,- beschikbaar.

De winnaar krijgt uiteraard persoonlijk bericht.
De uitslag wordt in het volgende nummer bekend gemaakt.

gullimex INSTRUMENTS

Jaap de Wit, een leven in het teken van sport

Anja Tanke

Achter in de archiefbewaarplaats van het gemeentearchief Borne stond een ingelijste foto, gemaakt in de jaren '30. Op de foto poseren zeven mannen en één vrouw met gestrekte armen op drie motoren. Ze zijn allen uniform gekleed. Iedere keer als ik deze foto zag, vroeg ik me af: wie zouden het toch zijn? Op de achterzijde van de fotolijst stond helaas niets over hun identiteit. Ik kwam er achter dat één van hen Jaap de Wit was, veel inwoners uit Zenderen kennen nog steeds zijn naam. In dit artikel vindt u het resultaat van een zoektocht naar een man wiens leven in het teken stond van sport.

Wie was Jaap de Wit

Jacob Cornelis de Wit, roepnaam Jaap, werd geboren in Dordrecht op 31 juli 1905. In 1907 kwam het gezin De Wit in Zenderen. Vader was rijwielhandelaar en vanaf 1914 kantoorhouder voor de telegraaf in Zenderen¹.

In 1905 kreeg Nederland voor het eerst een Motor- en rijwielwet. Er waren toen zoveel fietsers en gemotoriseerd verkeer dat regelgeving noodzakelijk werd. Steeds meer mensen kochten een fiets, dus had ieder dorp wel een fietsenmaker. In Zenderen kon men terecht bij De Wit.

Veel fietsenfabrieken produceerden ook "motorfietsen", zoals motoren vroeger werden genoemd. Het waren eigenlijk motoren met fietsfaciliteiten, want de motor viel nogal eens uit. Vader De Wit verkocht ook motorfietsen. Op de opgroeiende Jaap hadden al die motorfietsen vast een grote aantrekkingskracht.

Detail van een foto van het pand Hoofdstraat 105/107, waarop de motorfiets te zien is. Op de benzinetank stonden de letters DWZ. Het betekent: Dat Wil Zeggen De Wit Zenderen.

GLAS

Overwinningen in 1964

- 202 Gouden medailles
- 158 Zilveren medailles
- 121 Bronzen medailles
- 18 Rally overwinningen
- 131 Klasse overwinningen
- 2 Gouden teamprizen

o.a. de Gouden Bokaal van de Belgische Koning voor de teamprijs in de 24 uren race van Francochamps.

In de „GLAS” motor is een bovenliggende nokkenas toegepast, net als bij een race-wagen.

De „GLAS” motor is daardoor op hoge toerentallen betrouwbaar en hij wordt niet „moe” bij lange snelle ritten.

Bijzonder solide afgewerkt, kuipzittingen, alle chroom-delen van roestvrij staal.

En op „GLAS” motoren een vol jaar garantie, ongeacht het aantal gereden kilometers.

Probeer U eens een „GLAS” auto, dan pas merkt U, wat U tot op heden gemist hebt.

Dealer voor Almelo, Hengelo en omstreken

Jaap C. de Wit - Zenderen (0)

tel. 05409—1471.

Advertentie uit het programmaboekje van de races in 1964 in Tubbergen

Vader en zoon De Wit hebben een vooruitziende blik. Het gemotoriseerde verkeer neemt, eerst nog mondjesmaat toe en in 1925 wordt aan Jaap een vergunning verleend voor een verkooppunt van motorbrandstoffen² bij zijn huis. In eerste instantie werken vader en zoon samen in de zaak. Maar al vroeg is duidelijk dat Jaap deze op termijn zal overnemen.

In 1929 trouwde hij met Marie Johanna Buursink. Uit hun huwelijk werden twee zoons geboren, Johnny in 1930 en Hennie in 1931. Jaap en Marie woonden naast zijn ouders aan de Hoofdstraat 59.

In de jaren '30 hebben ze samen een dubbele woning met winkel laten bouwen aan de Hoofdstraat 105/107. Het pand was van afstand goed herkenbaar aan de motor die hoog voor de voorgevel uitstak. Op deze motor won hij in 1946 de TT in Assen.

Achter de woning stond een grote schuur waar de motoren gestald werden. In deze schuur stond ook de verzameling antieke motoren. Gé Nijkamp vertelt dat Jaap er zeker zo'n 20 had.

In het dagelijks leven verdienden Jaap en Marie de kost met de handel in fietsen en verkoop en onderhoud van motoren en auto's van de merken

Goggomobiel, Glas en Jalta. Tevens bestierden ze een Esso tankstation en voor de Tweede Wereldoorlog was Jaap correspondent voor de Nieuwe Hengelosche Courant.

Op de motor

Jaap was in de jaren '20 t/m '40 een bekend motorcoureur en één van de favorieten van het publiek. Hij was een veelzijdig motorrijder, deed mee met behendigheidswedstrijden voor motoren, grasbaanraces en motorcross- en wegwedstrijden. Daarnaast was hij bestuurslid van de Zenderense motorclub en secretaris van de stichting Grote Prijs van Twente. Deze stichting organiseerde wegraces in Tubbergen.

Wedstrijden

In 1927 nam de jonge Jaap voor het eerst deel aan een kampioensrit, een rit die hij succesvol uitreed³. In 1928 was Jaap één van de prijswinnaars bij behendigheidswedstrijden in Wijhe⁴.

Dit soort wedstrijden waren in de jaren '20 en '30 bij het publiek zeer populair en trokken veel kijkers. De deelnemers waren ervaren motorrijders die beschikten over een zeer goede voertuigbeheersing en rijtechniek. Ze legden een parcours af met allerlei hindernissen. Het gaat er om alle hindernissen goed te nemen want iedere fout werd met een strafpunt 'beloond'. De winnaar is de deelnemer die uiteindelijk de snelste tijd met het minste aantal strafpunten weet neer te zetten.

Met Pinksteren 1929 deed Jaap in Hattem mee aan grasbaan- en behendigheidswedstrijden. De plaatselijke voetbalvereniging organiseerde de wedstrijden op haar velden. Je vraagt je toch af wat er nadien van het voetbalveld is overgebleven. Voor Overijssel deed hij mee aan de estafette, maar het team werd gediskwalificeerd. Jaap won het klassement bij de behendigheid met zijn Ariëlmotor. Hij ging met vijf prijzen naar huis, te weten drie medailles, één zilveren beker en een kunstvoorwerp⁵.

In hetzelfde jaar doet Jaap in Den Haag mee aan de nationale kampioenschappen betrouwbaarheidsritten. Hij wordt op de Ariël tweede⁶.

De Almelse Motorclub organiseerde met Pinksteren 1933 behendigheidswedstrijden op 't Joostink. Het parcours bestond uit 14 hindernissen, waaronder een wipplank, ringsteken, een slingerbaan, een pop van een stoel pakken, met een kinderwagen rijden en de brug. Er kwamen 36 deelnemers aan de start. Jaap won op Ariël, met een tijd van 2.55 minuten en acht strafpunten, de eerste prijs: een zilveren beker aangeboden door de Twentsche Bierbrouwerij.

Andere winnaars uit onze gemeente -zij wonnen allen kunstvoorwerpen-

16° plaats: J. Mekelenkamp, op Raleigh, 35 strafpunten.

19° plaats: F. Engelbertink, op Ariël, 38 strafpunten.

20ste plaats: H. Kroeze, op Indian, 39 strafpunten.

In de pauze vond een incident plaats. De krant⁷ schrijft er het volgende over. *Tijdens de pauze gaf een drietal heeren met toestemming van het bestuur staaltjes kunstrijden ten beste. Tijdens deze vertoening gingen echter nog twee rijders op't terrein om de brug nog eens te nemen. Zonder afspraak volvoerden ze dit voornemen van verschillende kanten, waardoor ze juist op den top tegen elkaar botsten. Wonder boven wonder liep het ongeval af met lichte motorschade. De schrik, vooral onder het publiek, was groot.*

Nederlands kampioen

Tijdens zijn motorcarrière wordt Jaap vier keer Nederlands kampioen.

1930, betrouwbaarheidsritten, op de Ariël, 250 cc.

1931, betrouwbaarheidsritten, op de Ariël, 250 cc

1934, motorcross, op de Ariël, 250 cc

Een betrouwbaarheidsrit is een tocht voor auto's en motoren met als enig doel de eindstreep te halen.

De snelste rijder is de winnaar.

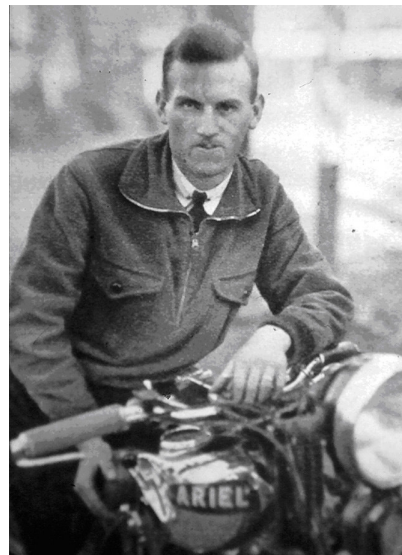

Foto uit 1930 gemaakt na het winnen van het Nederlands kampioenschap

In 1946 won Jaap op de TT in Assen de titel landskampioen in de 125 cc klasse. In de Bornsche Courant van 21 september 1946 is te lezen: *Te Assen behaalde de bekende motorrijder, de heer Jaap de Wit in de 125 cc seniorenklasse op de Eysink de kampioenstitel. Zijn tijd was 1.07.15, met een gemiddelde snelheid van 88.4 km per uur. Zondagmiddag werd Jaap de Wit in hotel Haarhuis gehuldigd. De St. Stephanusharmonie was aanwezig en haalde de heer de Wit met zijn gezin van zijn woning.* Jaap werd toegesproken door de burgemeester en door de voorzitter van de Zenderense Motor Club, H.M. Bekker.

De Zenderense Motor Club

In 1933 wordt de Zenderense Motor Club opgericht. Jaap is één van de initiatiefnemers. In de Bornsche Courant van 12 augustus 1933 staat: *zondag 6 augustus werd te Zenderen een motorclub, genaamd Z.M.C opgericht met een afdeling voor kunstrijden. Als bestuursleden werden gekozen de heeren H.J. Schulten, J.G.C. van de Riet, J.C. de Wit, J. Kroeze en H. Schurink. De motorclub beschikt over een oefenterrein en houdt elken woensdagavond een clubavond. Het is de eenigste motorclub in Nederland die zich richt op kunstrijden. De club werd opgericht met 20 leden, thans is het aantal reeds tot 63 gestegen.*

Deze foto vormde de aanleiding van de zoektocht met als resultaat dit artikel. Uit onderzoek bleek dat de personen allen leden zijn van de afdeling Kunstrijden van de Z.M.C. Geheel rechts voraan Jaap de Wit. Het is helaas niet gelukt de namen van de anderen te achterhalen.

Wie kent de namen van de andere personen op deze foto?

De foto rechtsonder is gemaakt in 1933. Het zal één van de eerste optredens van de afdeling kunstrijden zijn. Jaap bestuurt zelf de motor met zijspan. De overige leden liggen naast elkaar op de grond. Op het laatste moment trekt Jaap de motor schuin. De andere leden liggen vol vertrouwen maar misschien toch wel wat gespannen te wachten tot de zijspan over hen heen komt. Deze stunts waren dus niet zonder gevaar. De motor met kenteken E5803 is eigendom van Jaap. Het kenteken is afgegeven voor 1924⁸.

In 1935 laat de Z.M.C. op de Vloedbelt een circuit

aanleggen voor grasbaanraces door Ontginningsbureau Ottevanger en in hetzelfde jaar vinden de eerste wedstrijden plaats.

Ook in 1936 worden weer races georganiseerd. Een aantal landelijk bekende racers komt naar Zenderen. Uit Twente starten de beste rijders, te weten Hargeerds uit Markelo, Engelbertink, Mekelenkamp en De Wit uit Zenderen en Simonnetti uit Borne. In totaal zijn er 25 inschrijvingen. De wedstrijd wordt gehouden onder auspiciën van de Koninklijke Nederlandse Motor Vereniging. Ruim 3000 bezoekers genieten van de spannende wedstrijden in de 250, 300 en 350 cc klasse. De prijzen worden uitgereikt door Joh. Spanjaard in café Haarhuis.

Races in 1936 op de Vloedbelt. Grote foto: aan de start. Inzet: vol gas door de bocht

'Kunstrijden' volgens de Z.M.C.

Jaap wordt twee keer derde en ook Engelbertink, Simonnetti en Mekelenkamp zijn succesvol⁹.

Een aantal leden van de motorclub, waaronder Jaap, doet regelmatig in teamverband mee met behendigheidswedstrijden. De leden zijn tijdens de wedstrijden en optredens uniform gekleed. Ze dragen een alpinopet met daarop de letters "ZMC", een witte bloes met stropdas en een donkere lange broek.

Het blad *Van eigen erf* verslaat in november 1934 motorwedstrijden waar de Z.M.C. aan meedoet: *bij een eerste kennismaking met het optreden van de club benzineartiesten, die het aan moed niet ontbreekt, is men spoedig geneigd om alleen van waaghalzerij te spreken. Maar naar mate de experimenten elkaar opvolgen komt men tot de overtuiging dat rijroutine en ernstige oefening de kans op het zonder ongelukken verrichten van hun attractieve prestaties aanmerkelijk verhoogen*¹⁰.

Naast het meedoen aan de bovengenoemde wedstrijden worden ook acrobatische kunsten op de rijdende motor vertoond bij evenementen.

De club heet dan wel Zenderense Motor Club, maar was allang geen locale aangelegenheid meer. Een groot deel van de leden kwam uit Twente. Het was een actieve club met meerdere commissies voor het organiseren van grasbaanraces, toer- en terreinritten. In 1938 ziet het programma er als volgt uit: 18 april toertocht; 1 mei betrouwbaarheidsrit; 21 mei amusementsrit; 19 juni terreinrit in de omgeving van Vasse; 17 juli behendigheidswedstrijd; 23 t/m 25 juli toertocht door België; 21 augustus grasbaanrace op de Vloedbelt. Op 14, 21 en 28 maart houdt de heer Venhuis jr. lezingen over motortechniek in hotel Haarhuis in Zenderen. Het dagelijks bestuur in 1937 en 1938 bestaat uit J. van de Riet, (voorzitter) Jaap de Wit (penningmeester) en H.M. Bekker (secretaris).

De motorclub bestond nog in 1960. Het is niet bekend hoe het met de Z.M.C. is afgelopen¹¹.

Motorcircuit in Tubbergen

In 1939 reed Jaap op zijn motor in de omgeving van Tubbergen en vond een aantal wegen zeer geschikt

voor een circuit. Pas in 1946 kunnen de ideeën voor het houden van motorwedstrijden tot uitvoer komen.

De redactie van het tijdschrift *Motor* heeft gehoord van de plannen voor het houden van races rond Tubbergen en neemt daarom in februari 1946 polshoogte in Twente. *Allereerst zijn wij op bezoek gegaan bij den bekenden enthousiast Jaap de Wit in Zenderen, die de eigenlijke aanstichter van het heele plan is, nadat hij in 1939 in de omgeving van Tubbergen een circuit ontdekt had van bijna 10 km lengte en die ontdekking vierde door er van puur enthousiasme regelrecht een motorfiets op in puin te rijden.*

*Nu moet u niet denken dat ook al is het hartje winter, al vriest het een graad of acht en al zijn alle boomen en weilanden wit berijpt, dat u bij Jaap de Wit een "koude" ontvangst te wachten staat want het was niet dan nadat mevrouw de Wit de Motor-redactie tot aan de uiterste grens van zijn cylinder-inhoud met pannekoeken had volgestopt, dat wij naar het eigenlijke circuit op weg konden gaan*¹².

Jaap aan de start in Tubbergen in 1948

Samen met leden van verschillende motorverenigingen wordt de *stichting Grote Prijs van Twente* opgericht. Ervaring opgedaan bij het organiseren van de races in Zenderen, kwam nu goed van pas. Jaap maakte, tezamen met H.M. Bekker uit Borne en J.W.L. Dollekamp uit Rijssen, deel uit van het dagelijks bestuur. Tot 1974 was hij secretaris en in 1976 werd hij benoemd tot erelid.

De eerste wedstrijd, het nationale kampioenschap, werd in september 1946 gereden. Aanvankelijk reden er uitsluitend Nederlandse coureurs, maar vanaf 1949 stonden ook buitenlandse vedettes aan de start op het stratencircuit. Winnaars

gingen naar huis met een trofee in de vorm van een zilveren paard. De laatste race in Tubbergen vond plaats in 1984¹³.

Het organiseren van de wedstrijden zal, met name toen ook buitenlandse rijders aan de start kwamen, ongetwijfeld veel tijd gevraagd hebben.

In 1948 deed Jaap mee aan de wegraces in Tubbergen in de seniorenklasse 125 cc over zes ronden op Eysink. Hij werd tweede¹⁴. Het zou de enige keer zijn dat Jaap meedeed aan de wedstrijden.

Op het ijs

Naast het rijden van allerlei motorwedstrijden en het organiseren ervan was Jaap ook actief in een heel andere tak van sport als bestuurslid bij de ijsclub Zenderen en als schoonrijder op de schaats.

IJsclub Zenderen

Van oudsher schaatste men op ondergelopen weiland. Omstreeks 1918 was de ontwatering, in gang gezet door het Waterschap de Regge, zover gevorderd dat er 's winters bijna geen ondergelopen grasland meer was. Daarom moest er een ijsclub komen die er voor ging zorgen dat de inwoners van Zenderen wél konden schaatsen. Initiatiefnemers voor het houden van de oprichtingsvergadering waren: hotelhouder H. Haarhuis, H.A. Ebbers, J. ter Haar, J. Kolthof en Jaaps' moeder mev. J. de Wit-Spenkelink. Zij namen ook plaats in het uit vijftien personen bestaande bestuur. De IJsclub Zenderen werd op 20 december 1919 opgericht.

Jaap was, slechts 17 jaar oud, vanaf 1922 tot zijn overlijden bestuurslid en tweede secretaris van de vereniging. Inwoners van Zenderen konden altijd zien wanneer de ijsbaan geopend was: dan hing bij

Twentse kampioenschappen schoonrijden in Zenderen op 5 februari 1956. Van links naar rechts: mev. M.I. Rommelaar-Timmerman, Jaap de Wit, juniorenkampioen mej. A. Pol uit Zenderen en J.F. Gervink uit Borne

De Wit de vlag van ijsclub uit. In de winter verkocht hij ook schaatsen en schaatsbenodigdheden. Bij gelegenheid van het 60-jarig bestaan van de ijsclub werd hem de eremedaille in zilver, verbonden aan de Orde van Oranje Nassau toegekend¹⁵.

Schoonrijden op de schaats

Bij deze vorm van schaatsen komt het er op aan om in een bevallige en beheerste beweging de schaatsbaan af te schaatsen. De schoonrijder moet daarbij de indruk geven dat het hem geen enkele moeite kost¹⁶. Deelnemen aan wedstrijden kon in twee categorieën: de A-klasse (senioren) of in de B-klasse (junioren). Er wordt gelet op afzet, streek, helling, houding en totale indruk. Indeling van de schaatser in de A- of B-klasse had te maken met het niveau waarop geschaatst werd. De A-klasse is het hoogste niveau.

Mevrouw Rommelaar-Timmerman, zelf meervoudig Nederlands kampioen schoonrijden in de A-klasse, vertelt daarover: *"Schoonrijden lijkt wel eenvoudig maar dat is het niet. Je moet wel een geoefend schaatser zijn voordat je met schoonrijden begint. Er waren in mijn woonomgeving geen moderne ijsbanen zoals men die nu kent. Ik oefende daarom op vijvers of sloten. Het was dan ook veel moeilijker dan tegenwoordig je niveau te behouden"*. Jaap had het dus een stuk makkelijker met een ijsbaan in het dorp. Na haar succesvolle carrière als schoonrijdster was mev. Rommelaar-Timmerman jurylid en trainster. Zij kan zich nog herinneren dat Jaap een mooie schaatsstijl had.

Jaap de Wit samen met mev. M.I. Rommelaar-Timmerman op 7 februari 1956 op de ijsbaan in Middenmeer

Het is niet bekend wanneer Jaap met schoonrijden is begonnen, maar hij was er goed in.

In 1948 werd hij 4^e bij de landskampioenschappen in Almelo. Toos Smit¹⁷ (van Ann'nboer aan de Bekkingvelderweg) werd bij de junioren landskampioene. Zij werd daarvoor gehuldigd in hotel Haarhuis.

In dezelfde week wonnen Jaap en Toos bij wedstrijden in Deventer bij de paren de tweede prijs¹⁸. De Zenderense IJclub organiseert op 5 februari 1954 de provinciale kampioenschappen schoonrijden. Jaap wordt derde bij in de B-klasse. De juniorenprijs bij de paren is ook een Zenderense aangelegenheid. Jaap wint samen met Toos Steenhagen-Smit de eerste prijs¹⁹.

In 1955 gaat de ijsclub een cursus schoonrijden geven. Er is dan al een sectie schoonrijden²⁰. Deze telt dan 42 leden²¹. In hetzelfde jaar worden de provinciale kampioenschappen gereden in Glanerbrug. Het klassement wordt beheerst door de leden van de Zenderense IJclub en Jaap wordt derde in de B-klasse.

Op 5 februari 1956 wordt Jaap op de "eigen" ijsbaan in Zenderen Twents kampioen bij de senioren. Samen met mevr. Rommelaar-Timmerman wint hij ook de titel bij de paren²². Er was nog meer succes. Mej. A. Pol uit Zenderen won de eerste prijs bij de junioren²³.

In 1974 beëindigde Jaap zijn actieve loopbaan als schoonrijder. Zijn schaatsen heeft hij verkocht aan mevrouw Hanny Beunk uit Delden²⁴. In hetzelfde jaar werd hij benoemd tot erelid van het gewest Overijssel van de Koninklijke Nederlandse Schaatsenrijders Bond.

In zijn sportieve carrière heeft Jaap veel prijzen gewonnen. Al die prijzen stonden in een wel 2 m' lange vitrine in de zaak. Gé Nijkamp vertelt dat, als hij er langs fietste, hij al die bekens en verzilverde borden kon zien glimmen.

Samenwerking met zoons

Beide zoons bleven ongehuwd en kwamen bij Jaap in de zaak. Hennie als monteur en hij bediende ook de benzinepomp. Johnny onderhield de antieke motoren.

Ook al ging het hen op zakelijk en sportief gebied goed, Jaap en Marie kenden ook een groot verdriet. Hun zoon Johnny was lichamelijk gehandicapt en overleed op 36-jarige leeftijd in 1966. Jaap had een brommer, een Kaptein mobilette voor hem aangepast zodat hij zich makkelijker kon verplaatsen.

Marie de Wit-Buursink overleed in Almelo op 19 maart 1983 en Jaap de Wit overleed op 13 augustus

1984 in verpleeghuis *Krönnenzommer* in Hellendoorn²⁵. Bennie Pinnars en Gé Nijkamp hebben hem goed gekend en omschrijven hem als een bescheiden man die niet graag op de voorgrond trad.

Na het overlijden van Jaap woonde Hennie alleen in het ouderlijk huis aan de Hoofdstraat. Hij overleed in 1989. Nadien zullen de woning en bedrijfsruimten verkocht zijn. Het is niet bekend wat er met de antieke motoren en de prijzen is gebeurd.

Oproep

Beschikt u over foto's of informatie over Jaap de Wit en/of de Zenderense Motor Club die niet in dit artikel vermeld staan? Neemt u dan contact op met de auteur, telefoonnr. 074-2775181. Uw reactie wordt zeer op prijs gesteld.

Dankbetuiging

Dit artikel is tot stand gekomen dank zij informatie en/of foto's van de heren G. Nijkamp, B. Pinnars en J. Kwast (deel motorsport) en mevr. M.I. Rommelaar-Timmerman (deel schoonrijden).

Bronnen

1. Secretariearchief gemeente Borne. Ingekomen stukken 1914, deel 1.
2. bouwvergunning gemeente Borne 1925/11
3. *Adel in het zadel, deel 3* door F. Geurts
4. *Van eigen erf* 1928 blz. 328
5. *Van eigen erf* 7 juni 1929
6. *Adel in het zadel, deel 3* door F. Geurts
7. *Twentsch dagblad Tubantia* 6 juni 1933
8. Lijst van nummerbewijzen voor motorrijtuigen. Afgegeven krachtens het motorregister besluit vanaf 1906 t/m april 1924. Deel A t/m E.
9. *Bornsche Courant* 20 en 27 juni 1936
10. *Van eigen erf* 9 november 1934
11. *Bornse Courant* 14 januari 1960
12. Tijdschrift *Motor*, 1 februari 1946
13. www.wegraceopmotoren.nl/historischeracetubbergen-2006/page.htm
14. *Bornse Courant* 21 augustus 1948
15. Archief gemeente Borne dossier koninklijke onderscheidingen
16. <http://www.iceskatesmuseum.com/museum-n/disc-schoon.htm>
17. op 14 december 1950 is zij gehuwd met Gerrit Steenhagen.
18. *Bornse Courant* 6 maart 1948
19. *Bornse Courant* 9 februari 1954
20. *Bornse Courant* 6 november 1954
21. *Bornse Courant* 12 november 1955
22. *Bornse Courant* 4 februari 1956
23. *Bornse Courant* 9 februari 1954
24. Twentse Schoonrijders www.schoonrijders.nl
25. *Twentsche Courant* 16 augustus 1984

Alle verzamelde informatie en/of foto's zijn in te zien op het gemeentearchief Borne, documentatiecollectie nr. 209.

Aan de vergetelheid ontruikt

Th.L.M.M. van der Sman – pastoor te Borne

In de hal van het Dijkhuis zag ik een vergroting van een oude foto, een plaatje van de pastorie aan de Stationsstraat, waar ik nu zelf al anderhalf jaar woon. Elke zaterdagochtend drink ik ter hoogte van deze foto gezellig koffie met alle vrijwilligers, die kort daarvoor bij de dienst in de kapel betrokken zijn geweest. Dat kun je soms hebben, dat je oog plotseling iets ziet wat je eerder nog niet was opgevallen.

Zo zag ik op het dak van de pastorie een klokkentorentje, iets kleiner dan het torentje op het dak van de Stephanuskerk.

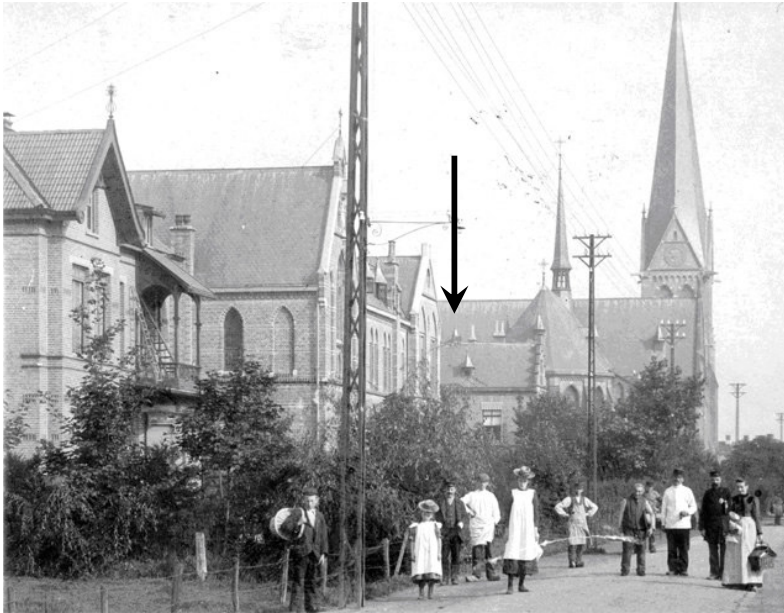

Foto uit de hal van het Dijkhuis. Het klokkentorentje op het dak van de pastorie is nauwelijks te zien. De pijl geeft de plek aan.

In huis meen ik de plaats ontdekt te hebben waar vroeger het touw liep om het klokje op het dak te laten kleppen, het einde van het klokkentouw zal wel ergens in de hal geweest zijn. Naar het bronzen klokje heb ik in huis vaak gezocht, lag het in de (wijn)kelder misschien, verstopt achter de lege flessen, of in een van de vele ruimten die langzaam elke maand iets meer hun geheimen aan mij prijs moeten geven?

Spannender vind ik de vraag waar het klokje voor diende, waarom had men bij de bouw in 1888 de moeite genomen om het klokje in het gehele ontwerp mee te nemen. Er hing immers in die tijd al genoeg klokkenbrons in de toren om geheel Borne en omgeving uit de slaap te houden. In tijd van nood volstaat voor mij, naast het bellen van 112, ook het omhalen van een drietal schakelaars in de sacristie om Borne te laten horen dat er iets loos is.

Maar, terug naar ons thema: of zou het klokje gediend hebben om de eerwaarde heren te waarschuwen dat de soep 'precies goed' was en door Martha of Dien opgediend diende te worden? Was het om hen verwijlend in hun breviergebed in de toen zo grote hof te herinneren dat er ook wereldse zaken speelden?

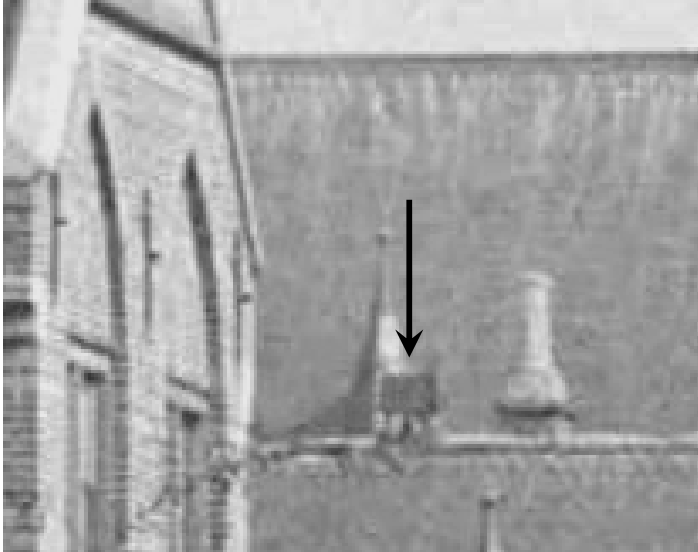
Er is ook dat drukbelletje vlakbij de lamp, waarvan de draad ergens in het plafond verdwijnt. De komst van het elektrisch zal voor de dames van de huishouding, het eerste of het tweede meisje een aanmoediging geweest zijn om koffie te serveren met een lange vinger. Misschien was dit een signaal om de doos sigaren en een flesje met een versterkend middel te brengen, als de heren kerkmeesters zich over het wel en wee van de kas en iets meer bogen.

Ach, als die oude stenen toch eens konden spreken. Van de 50-plussers hoor ik hoe de pastoor plaats kon nemen bij de schuifdeur van de serre, hoe de kinderen daar na hun plechtig aannemen een oorkonde kregen uit handen van de pastoor zelf, dat was wat in die tijd. Eerst natuurlijk de foto op het bruggetje in de tuin, daarna langs de zeeerwaarde heer zelf, die de oorkonde voorzag van zijn eigen handtekening.

De spreekkamer is vooraan rechts van de ingang, waar de bruidsparen na hun huwelijksviering werden verwacht voor een ontbijt, men moest immers nuchter naar de kerk tot midden jaren '60. 'Ach, doe iets onder het schoteltje, dan heeft Martha vandaag ook een goede dag!', was steevast de opmerking van één van mijn voorgangers in de Achterhoek, het zal in Borne niet anders zijn gegaan. Diezelfde voorganger overigens die er geen geheim van maakte dat hij hield van een goede sigaar, een stevig glas wijn en iets stevigs in de pan. Het feit dat

een van zijn bestuursleden tevens slager was, zal hem ook geen windeieren hebben gelegd.

'Ja, hier was ik al eens!', hoorde ik iemand zeggen die in mijn serre plaats nam. Ze wees naar een hoek waar ooit een pastoor opgebaard had gestaan, een verhaal dat ik overigens al vaker gehoord heb. Het zal een eerwaarde heer betreffen die in de wintermaanden gestorven is, want in de zomer is het daar immers niet te harden en val je ook om, maar dan van de hitte.

Detail van de grote foto op pagina 25. Het klokkentorentje op het dak wordt met een pijl aangegeven. Op de achtergrond het dak van de Stephanuskerk.

De kelderdeur is goed verstopt, maar ook die toegangsdeur naar een ander heiligdom van vloeibare spiritualiteit heb ik inmiddels gevonden. Er is nog zoveel in tact in dat oude huis, de kamer van het 2^e meisje op zolder, haar lampetkan staat er nog steeds, alsof ze even vanwege een vrije dag naar haar ouders terug is gegaan. Wat ben ik gelukkig te mogen wonen in zo'n oude pastorie, waar nog zoveel intact is.

Maar nu dat klokje nog: in een Achterhoekse parochie hoorde ik dat zo'n klokje op het dak van de

pastorie was geplaatst om de parochianen te laten weten dat de bodem van de provisiekast zichtbaar werd. Van oude mensen hoorde ik daar dat het klokje verdacht veel luidde rond het 40 uren gebed, witte donderdag en alles wat maar feestdag was. We komen er misschien nooit achter, feit blijft dat een oude foto getuigenis geeft dat het klokje er ooit was. Misschien vind ik de bel nog een keer terug, want zo af en toe ontdek ik in de pastorie nog een plek die ik nog niet zo goed gezien heb.

Misschien weet iemand na het lezen van dit artikel waar het klokje nu is, ach, zeg het mij maar niet. De huidige bewoner heeft immers een redelijk inkomen en ziet er zichtbaar met zijn postuur niet naar uit dat hij van honger om zal komen.

De huidige pastoor wordt overigens wel eens gezien in een winkel, waar men bij de kassa vraagt: 'Meneer heeft u ook een bonuskaart?' Of bij een zaak waar laatst, (buiten zijn schuld) het alarm af ging toen hij met rookworst beladen het pand in het centrum van Borne wilde verlaten. Het is eigentijds en het is ook wel goed zo, maar toch, af en toe loop ik door het huis en verlang ernaar om even te mogen zien, te horen, te beleven hoe men daar vroeger leefde. En hoor ik in gedachten roepen dat de soep opgediend kan worden en deze 'precies goed is'. Dan klinkt een klokje op het dak dat er alweer iemand voor een biecht in de gang wacht, of bankenpacht wil betalen. Of een stuk vlees, misschien wel in een vetvrij papiertje verpakt en in handen van een zenuwachtig kind dat van de ouders ingepeperd heeft gekregen om te zeggen: '*Met de complimenten van mijn ouders aan de pastoor*'. Ik troost mij met de opmerking van de wijze Godfried Bomans, die ooit sprak: 'Maar ook deze tijd zal eens goede oude tijd worden'.

Mocht er belangstelling zijn de oude pastorie eens te bewonderen, neem gerust contact met mij op. Menigeen is u reeds voorgegaan, (inclusief met een bezoek aan de wijnkelder).

Een Bentheimer zandstenen put in eigendom van de vereniging

A. Mulders-Gordijn

Onlangs werd een ombouw van een waterput in Bentheimer zandsteen te koop aangeboden. De heemkundevereniging heeft deze put aangekocht en heeft gezocht naar een plaats waar deze put goed tot zijn recht kan komen als onderwerp van het weleer van Borne. Mijn verhaal hieronder is een beschouwing vanuit de put.

Na jaren op mijn plekje, waar ik al die tijd de bevolking van Borne van lekker drinkwater had voorzien, veranderde mijn leven drastisch. Ik werd overbodig! De mensen hadden mij niet meer nodig want er was een waterleiding gekomen die mijn functie van watervoorziening over had genomen. Daarnaast had ik ook nog de pech dat dwars over mijn bronnetje een pleintje werd aangelegd. Ik moest verdwijnen. Ik stond echt heel genoeglijk waar nu het parkeerterreintje is op de hoek Ennekerdijk-Grotestraat. Geduldig wachtte ik mijn lot af, want hoeveel van mijn soortgenoten waren zomaar verdwenen, ook ik vreesde dit lot. En dat terwijl ik al vanaf 1609 dienst had gedaan. Mijn stenen kwamen uit Bentheim, dat lag in die tijd toch niet naast de deur. Waarschijnlijk ben ik in karren vervoerd van mijn geboorteplek. Vele eeuwen daarna stond ik tevreden te zijn op mijn plek in Borne. Ik deed mijn werk, nooit stond ik droog.

Toch had ik geluk, ik mocht meeverhuizen naar een nieuwe plek. Water hoefde ik niet meer te geven, maar ik mocht met mijn mooie vormen en kleur staan te pronken in een tuin van aardige mensen.

Door een erfenis kwam ik daarna in het bezit van een lieve dame, maar zij kon mij niet meer gebruiken. Ze ging haar huis verkopen, ik kon niet mee.

Ze bood me te koop aan en toen was daar ineens iemand die het jammer zou vinden dat ik uit Borne zou kunnen verdwijnen. Ze had gelijk, ik zou dat niet leuk hebben gevonden. Ze berichtte de Heemkundevereniging en deze vereniging ging op zoek. Ik werd gevonden!!

De vereniging beschikt gelukkig over genoeg euro's om mij te kopen en na een paar gesprekken met de lieve dame en de voorzitter van de vereniging word ik Heemkundig bezit. Daar ben ik vreselijk blij om, want een Heemkundevereniging kan een oud voorwerp als ik ben wel waarderen.

Maar wat zal nu mijn nieuwe plekje worden? Zou het een plekje worden waar veel mensen mij kunnen zien? Daar ben ik eigenlijk wel erg benieuwd naar.

En nu weet ik het: het bestuur van de vereniging heeft mij toegefluisterd dat mijn nieuwe plek in de tuin van het Bussemakerhuis ligt.

Ik ben pas 400 jaar oud en kan nog vele jaren mee

Nu ben ik helemaal gelukkig: ik ben en blijf in bezit van de Heemkundevereniging Bussemakerhuis Borne. Ik kom in de tuin te staan van een historische plek in Borne en veel mensen kunnen mij komen bewonderen.

Is dat nu geen goede afloop? Ik ben de dame die het bestuur op mij attent heeft gemaakt erg dankbaar; mijn voormalige eigenares dankbaar omdat zij mij afstaat aan de vereniging en het bestuur omdat het zo'n mooi plekje voor mij gevonden heeft.

Kortom, ik ben een gelukkige, oude put, maar jong van hart.

De Bentheimer zandstenen put uit 1609.

Boekennieuws

Jan Deckwitz

Twee bijzondere boeken zijn deze keer aan de orde. Bijzonder, omdat het twee zeer goed leesbare biografieën betreft over bijzondere mensen, te weten Rento Wolter Hendrik Hofstede Crull en Jan Hendrik van Heek. Hofstede Crull was de grondlegger van de eerste elektriciteitscentrale in Borne en van de onderneming HEEMAF te Hengelo. Van Heek was, naast een succesvolle textielondernemer in Enschede, ook een gepassioneerd tekenaar en dagboekschrijver waarmee veel details uit zijn leven zijn vastgelegd en bewaard gebleven.

Een bijzonder energiek ondernemer

ISBN : 90 5730 640 9
Aantal blz. : 145
Auteur : Jaap Tuik
Uitgever : Walburg Pers
Prijs : € 19,50

Op 16 januari jl. is in het Historisch Centrum Overijssel (HCO) een tentoonstelling geopend, gewijd aan de activiteiten en leven van Rento Wolter Hendrik Hofstede Crull. Gelijk hiermee is ook het

Het boek begint over de samenwerking van Hofstede Crull met Willem Willink en Floris Hazemeyer bij de TCS (Twents Centraal Station), de elektriciteitscentrale aan de Bornsestraat in Hengelo. Ook andere door hen in Nederland gebouwde centrales komen hierbij aan de orde. In het volgende hoofdstuk wordt zijn geboorte in Meppel, zijn jeugdleven en zijn opleiding aan de orde gesteld. Bijzonder is wel dat zijn schoolresultaten allerbedroevends waren. Geen enkel schooldiploma heeft hij ooit verworven. Hij was een pragmatisch mens met een paar gouden handen en een goed zakelijk inzicht.

Vervolgens komen de sportieve activiteiten en hobby's aan de orde. Hij was een begenadigd wielrenner, let wel op de fiets met het hoge voorwiel en het kleine achterwiel. Hofstede Crull had een zwak voor auto's. Hij ging hierin zover dat hij "de Spijker" in licentie bouwde in Hengelo. Hij aarzelde niet de wagens aan te passen en de techniek hiervan te verbeteren. Door zelf tourtochten te rijden kwam hij achter de zwakke punten van zijn wagens en hij voerde onderweg uitgebreide reparaties uit.

In de volgende hoofdstukken wordt systematisch de ontwikkeling van elektrotechnische toepassingen toegelicht. Op basis van de ontdekkingen wordt een goed beeld gegeven van de problemen waar men toentertijd tegenaan

liep en welke oplossingen men vond.

Natuurlijk komen ook de zaken in Borne aan de orde. De opkomst en ondergang van zijn bedrijf alhier worden uitgebreid beschreven. Ook zijn plannen voor de aanleg van een elektriciteitsnet in Twente worden toegelicht.

In Brabant ging het mis. De oprichting van de PNEM (Provinciaal Noord-Brabants Elektriciteits-Maatschappij) was in 1914 een feit. Een slechter moment had men niet kunnen kiezen, de Eerste Wereldoorlog was een maand later, in juli, een feit.

De omslag van het boek: "Een bijzonder energiek ondernemer"

boek "Een bijzonder energiek ondernemer" gepresenteerd. Jaap Tuik, de schrijver van dit boek, is er in geslaagd om op een boeiende wijze het leven en werk van Hofstede Crull vast te leggen. Het verhaal wordt aangevuld met zeer veel beeldmateriaal waarmee personen, relaties en werkomgeving van Hofstede Crull verduidelijkt worden.

Hofstede Crull kwam als werknemer bij de machinefabriek Ledeboer aan de Oude Almloseweg te Borne in dienst. Dat hij in Borne bleef hangen had te maken met het feit dat hij hier zijn geliefde, naderhand zijn vrouw, Aleida Dijkers leerde kennen. Samen kregen zij drie dochters.

Hierdoor stagneerde de bouw van een centrale in Geertruidenberg. De ambtelijke instanties op gemeentelijk- en provinciaal niveau stelden hun eisen waardoor financiële gevolgen niet uitbleven. Hofstede Crull aarzelde om op basis van de afspraken verder te bouwen. De onderneming was zeer risicovol die uiteindelijk met een sisser afliep.

Uitgebreid wordt hierna ingegaan op de ontwikkelingen van de HEEMAF in Hengelo en hoe hij dit bedrijf uiteindelijk moest achterlaten. Kortom, het boek leest als een roman waarbij je na het doorlezen nog veel plezier beleeft bij het bekijken van de vele foto's.

Kunst, katoen en kastelen

ISBN : 978 90 400 8555 0

Aantal blz. : 608

Auteur : Wim H. Nijhof

Uitgever : Waanders Uitgevers

Prijs : € 29,95

De omslag van het boek: "Kunst, katoen en kastelen"

De Enschedese textielabrikant Jan Herman van Heek (1873-1957) had één vurige passie: de laatmiddeleeuwse kunst. Als verzamelaar van vooral handschriften en schilderijen genoot hij een internationale reputatie. Zijn collectie is te zien in Huis Bergh in 's Heerenberg, het kasteel dat hij in 1912 als een ruïne kocht en in de loop der jaren zorgvuldig restaureerde.

Geboren in Enschede op 20 oktober 1873 als vijfde zoon van Gerrit Jan van Heek, firmant van Van Heek & Co., een vooraanstaand fabrikant in de stad. Jan's moeder was Christine Meier, de tweede echtgenote van Gerrit Jan, die zijn eerste vrouw Julia Blijdenstein al vroeg had moeten verliezen.

Jan Herman van Heek was behalve kasteelheer van Huis Bergh een spraakmakende Twentse textielabrikant in de eerste helft van de twintigste eeuw. Het waren roerige jaren vol heftige sociale strijd in Oost-Nederland, waarin de opkomst van het socialisme en het groeiende arbeidersverzet centraal stonden en massale stakingen het trieste dieptepunt vormden. Met zijn landelijke netwerken in politiek en bedrijfsleven was Jan van Heek een invloedrijke ondernemer. In het interbellum, toen de economische crisis ook textielbedrijven zware klappen toediende, behartigde hij de belangen van de katoenindustrie.

Van 1930 tot 1956 leidde hij het, met kapitaal van de familie Van Heek gestichte Rijksmuseum Twenthe in Enschede. Zijn museale beleid was uiteraard gericht op de religieuze kunst van de late middeleeuwen.

Als kasteelheer van Huis Bergh boeiden hem middeleeuwse walburchten. Hij restaureerde zijn eigen kasteel en ook de Doornenburg en kasteel Hernen. Zijn mecenaat was daarnaast gericht op het behoud van middeleeuwse kerken in Nederland, Duitsland en Engeland.

Bestuurlijk was hij actief in landelijke en provinciale organisaties voor monumentenbehoud en natuurbescherming. De Universiteit van Amsterdam beloonde zijn verdiensten voor kunst, cultuur en natuur in 1952 met een eredoctoraat in letteren en filosofie.

De historicus dr. Wim H. Nijhof schreef een biografie over hem, onder de titel *Kunst, katoen en kastelen*. Voor het schrijven van de biografie van J.H. van Heek kreeg de auteur als eerste en enige toegang tot diens persoonlijke archief, waarin talloze brieven, notities, dagboeken en schetsboeken verhalen van een boeiend leven.

Het is de verdienste van Nijhof het boek zodanig te presenteren dat het niet alleen een zeer goed leesbaar document is, maar ook geschikt is als naslagwerk over een periode uit de recente geschiedenis waarbij de tekeningen en foto's een grote toegevoegde waarde hebben. Naast het geschreven verhaal, worden met korte intermezzo's specifieke details nader uitgewerkt. Het boek blijft boeiend tot de laatste bladzijde.

Van de bestuurstafel

A. Mulders-Gordijn

In het 2^e gedeelte van het seizoen heeft het bestuur van de Heemkundevereniging weer een aantal keer vergaderd over de lopende zaken.

Bentheimer zandstenen put

Zoals u al elders in Boorn en Boerschop hebt kunnen lezen, heeft de vereniging een eeuwenoude Bentheimer zandstenen put aangekocht. Het bestuur is erg blij dat een alert persoon ons opmerkzaam heeft gemaakt op de verkoop van de put. Het bestuur vindt het erg plezierig dat leden of oud-leden ons attent maken op cultuurhistorisch erfgoed van en uit Borne.

Maquette Oude Borne

De maquette in het Dijkhuis kan zich in grote belangstelling verheugen van zowel bewoners als bezoekers van Het Dijkhuis te Borne. Volgens het bestuur heeft de maquette een welverdiende plaats gekregen.

Cursus Van Borghende tot Borne

Martin Thiehatten verzorgt onder auspiciën van de Heemkundevereniging de cursus "Van Borghende tot Borne". Hij heeft in het vorige winterseizoen met veel succes de cursus gegeven. Ook nu start in februari (inmiddels volgeboekt) een nieuwe cursus en indien er veel aanmeldingen zijn kan ook in het voorjaar of najaar nog een cursus gegeven worden. M. Thiehatten behandelt uiteenlopende onderwerpen als de landbouw in en rond Borne en het begin van de grote industrieën van Twente. De wieg ervan stond immers in Borne. Aankondigingen zijn reeds in de Bornse Courant verschenen.

Schenkeningen

De familie Hollegien schonk 20 jaargangen van de Ned. Genealogische Vereniging met een zestal registers en 20 jaargangen van de IJsselacademie. Tevens een boekje met bronnenoverzicht m.b.t. heraldisch onderzoek en een boekje met genealogisch bronnenoverzicht.

Mevrouw R. Meenhuis-Zonder schonk honderden bidprentjes van overleden Zenderense inwoners en omwonenden van Zenderen.

De heer J. ter Beke schonk diverse jaargangen van Twentse tijdschriften, Twickelblad jg 16 en 17, Typisch Twente, jg 1 t/m 5, Wederwaardigheden, nr. 1 t/m 39, B en B 28 nrs., 10 RK gebedenboeken van 1900 t/m 1950 en het Boerenjaarboek uit 1929.

Alle schenkers worden hartelijk bedankt voor hun giften.

Ledenavonden

Ons wachten nog na de jaarvergadering een tweetal ledenavonden, één in maart, waarin het dialect centraal staat. Deze avond wordt opgeluisterd door

het bekende Bornse trio Foezel en een avond in april waarin deze keer spreekwoorden, ontleend aan oude voorwerpen aan de orde komen. Beide avonden beloven weer uiterst boeiend te worden.

Er wordt nog gewerkt aan een invulling voor het jaarlijkse uitstapje. Ook hier doet de activiteitencommissie haar uiterste best om er een leuke en boeiende dag van te maken.

Toekomst Heemkundevereniging

Het lijkt haast mode te worden in deze barre, economische tijden, maar ook het bestuur van de heemkundevereniging is druk bezig een toekomstvisie en een toekomstplan op te stellen. In deze moderne tijden kun je niet constant voortborduren op wat je al kent en weet. Stilstand is achteruitgang, luidt een bekend gezegde en stilstaan willen we niet. Het bestuur brengt u tijdig op de hoogte van alle plannen zodra ze uitgekristalliseerd zijn.

Ledenbestand

Vanaf september 2008 hebben in totaal 8 leden afscheid genomen van de vereniging door overlijden en/of verhuizingen. Eveneens zijn 14 nieuwe leden ingeschreven. Wij heten de nieuwe leden van harte welkom en hopen dat zij veel plezier mogen beleven aan de vereniging en de bijbehorende activiteiten.

Jaarverslag 2008 van de Heemkundevereniging Bussemakerhuis Borne

Ledenaantal

In de loop van het jaar 2008 konden we 25 nieuwe leden inschrijven. Door overlijden en/of persoonlijke omstandigheden werd het lidmaatschap voor 8 leden beëindigd. Totale ledenaantal: 253, gezinslidmaatschappen 110, persoonlijke lidmaatschappen 142. Ereleden: 2. In totaal heeft de vereniging 364 leden.

Bestuurszaken

Bij de jaarvergadering in februari werd de interim-secretaris A. Mulders-Gordijn benoemd tot secretaris. De aftredende bestuursleden R. Blödtner-Leushuis en H. Oude Aarninkhof werden met algemene stemmen herbenoemd voor een periode van 3 jaar.

Het bestuur is in het jaar 2008 in totaal 10 keer bijeengekomen om de lopende zaken te bespreken.

Bijzonderheden

In 2008 heeft de vereniging met succes het boek "Bonje in Borne", geschreven door de heer H. Gloerich, uitgegeven. De pers heeft zich lovend over het boek uitgelaten.

In Zwolle is in de maand september bij een manifestatie van de *Vereniging van Overijsselsch Regt en Geschiedenis* de maquette van Oud Borne tentoongesteld. De koningin bezocht deze tentoonstelling en zij toonde zich zeer enthousiast over de maquette. De bestuursleden R. Blödtner en H. Woolderink, ondersteund door K. Blödtner, gaven uitleg en overhandigden haar het boek *Hof te Borne*, geschreven door H. Woolderink.

De maquette staat inmiddels in de hal van het Dijkhuis, zij is in bruikleen gegeven. Vrijwilligers knappen de maquette op.

Werkgroepen

De werkgroepen Monumentencommissie, redactie *Boorn en Boerschop*, Open monumentendag, Beheer en verspreiding Boorn en Boerschop, archiefcommissie en gebruik Oale Schöp, hebben zich ook dit jaar ingespannen om interessante zaken voor de vereniging te organiseren. De werkgroepen vragen de leden dringend om versterking van de werkgroepen.

Verenigingsactiviteiten

Januari:

Op 10 januari organiseerde de vereniging de gebruikelijke "Nieujaarsvisite" waarin na de toespraak van de voorzitter het klankbeeld "Alles geet veurbiej" door de heer F. Rouwhorst vertoond werd. Het klankbeeld toonde een heel herkenbaar beeld voor onze leden.

Februari:

Op 12 februari vond de jaarvergadering van Heemkundevereniging plaats. Na het officiële gedeelte waarin het financiële jaarverslag en het algemene jaarverslag werden besproken, hield de heer G. Nijkamp zijn verhaal over het onderwerp "Langs het spoor van Borne naar Zenderen".

Maart:

In deze dialectmaand kwam de bekende professor A van der Meiden een aantal stukken uit zijn bundel

"Verleuren Kunnigheid" voorlezen. Daarnaast vertelde hij nog het een en ander uit zijn bewogen carrière.

April:

De slotavond van het seizoen, de heer Kappert uit Almelo vertelde een boeiend verhaal over de geschiedenis van de post in Almelo en omstreken. Het bleek een interessante avond over een zo gewoon onderwerp waar niet veel mensen over nadenken.

Mei:

Op 17 mei ging de gebruikelijke excursie voor de leden naar de Duitse stad Cloppenburg. Het Heimatmuseum werd onder leiding van een gids bekeken en voor de liefhebbers lokte na een voortreffelijke middagmaaltijd de stad Cloppenburg.

September:

De op Open Monumentendag georganiseerde fietstocht werd door de deelnemers zeer gewaardeerd. Ook de expositie in de Oale Schöp in het kader van het thema "Sporen uit het verleden" werd goed bezocht. De fotowedstrijd heeft echter slechts twee inzenders opgeleverd, die de hun toegekende prijs in dank hebben aanvaard.

Oktober:

De eerste ledenavond van het nieuwe seizoen vulde de heer H. Gloerich in. Zijn boek *Bonje in Borne* werd gepresenteerd en de eerste exemplaren werden overhandigd. Daarna vertelde de heer Gloerich met veel enthousiasme over zijn boek.

December:

De heer Ahlers uit Oldenzaal vertelde enthousiast over "Een historische kaart als boeiend verhaal". Het bleek dat inderdaad iedere kaart een eigen verhaal vertelt als je maar goed weet te kijken.

Boorn en Boerschop

Met ingang van dit jaar verschijnt ons verenigingblad drie keer per jaar. Ook heeft het blad een nieuwe, verfrissende omslag gekregen. Zoals altijd is het blad een prettig leesbaar, een goed verzorgd blad. Het blad wordt door een enthousiaste redactie in elkaar gezet en door een aantal vrijwilligers rondgebracht. Het bestuur is de bezorgers zeer dankbaar voor deze prestatie.

Het bestuur spreekt zijn dank uit aan iedereen, die zich voor de vereniging heeft ingezet.

Genog hemn, is meer weerd dan völ hemn.

Nog leverbare uitgaven . . via de Heemkundevereniging Bussemakerhuis

Titel:	Prijs	
	Leden	Anderen
Rond Horst en Hof te Borne (1981)	€ 2,00	€ 2,50
Borne, historie en volksverhalen (1987)	€ 4,00	€ 5,00
Landweren, Borgen & Postwegen (1990)	€ 6,00	€ 7,50
Borne Archeologisch (1995)	€ 4,00	€ 5,00
J.B Schoemaker, een Twentse Heelmeester i.d 19 ^e -eeuw (1999)	€ 6,00	€ 7,50
Veertig jaar later, jubileumuitgave (2002)	€ 6,00	€ 7,50
Periodiek Boorn en Boerschop (diverse nummers)	€ 2,50	€ 3,00
Kadastrale Atlas 1832, Borne / Weerselo (2005), boek met kaartenmap	€ 35,00	€ 40,00
De Hof te Borne (2 ^e druk 2006)	€ 15,00	€ 15,00
De oude kerk van Borne: een eenvoudige hemel op boerenaarde (2006)	€ 22,50	€ 22,50
Bonje in Borne	€ 12,50	€ 12,50

Prijzen zijn exclusief eventuele verzendkosten. Genoemde uitgaven zijn verkrijgbaar bij:

- Mw. R. Blödtner, C. Hilbrinkstraat 56, Borne tel. 074-266 89 08;

- Enkele uitgaven zijn ook verkrijgbaar bij de plaatselijke boekhandel.

**Voor uw taxatie
van
onroerend goed**

in verband met boedelscheiding,
suksessie - verkoop.

Tevens onteigeningsdeskundige en
boerderijen bemiddeling.

J.F.M. Hassels Mönning

makelaar en beëdigd taxateur
Lid Agrarische Sectie

Watertorenstr. 14 - Borne - Tel. 074-661581

Honderd jaar ervaring in drukwerk

HASSINK DRUKKERS HAAKSBERGEN

Handelsstraat 1 - 7482 GW Haaksbergen
Postbus 177 - 7480 AD Haaksbergen
Telefoon (053) 572 17 77 - Telefax (053) 572 62 75
E-mail hdh@hassink.nl